

Univerzita Karlova
v Praze

Filosofická fakulta

Ústav informačních studií
a knihovnictví

Informační studia a
knihovnictví (ISV)

Název: Propojení školních knihoven s výukou
The Interconnection of School Libraries in Teaching in
Secondary Schools
bakalářská práce

Autorka práce: Edita Vaníčková Makosová

Vedoucí práce:

PhDr. Hana Slámová, Ph.D.

V Příbrami 2016

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyl využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Příbrami dne 21. 4. 2016

Poděkování

Mé poděkování patří PhDr. Haně Slámové, Ph.D. za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce i během celého studia věnovala. Také bych ráda poděkovala ředitelce Gymnázia, Příbram, Legionářů 402 Mgr. Ivě Kadeřábkové za vstřícnost při plánování a realizaci výukové lekce.

Klíčová slova: školní knihovny, výuka, rámcový vzdělávací plán, informační gramotnost, člověk a společnost

Keywords: School libraries, education, Framework Educational Programme, informatic literacy, man and society

Abstrakt:

Bakalářské práce vytváří případovou studii týkající se lepšího zapojení činnosti školní knihovny do výuky a zpracovává návrh, jak implementovat poznatky oboru informačních studií a knihovnictví do rámcového vzdělávacího plánu pro gymnázia. Věnuje se úrovni čtenářské gramotnosti dětí na základě závěrů mezinárodních šetření PISA a IALS. Analyzuje technické, prostorové a personální možnosti zapojení školních knihoven do vzdělávání studentů. Rozborem rámcového vzdělávacího plánu pro gymnázia vytyčuje kompetence studenta, které jsou shodné s obsahem standardů informační gramotnosti. Zjišťuje stav informačních potřeb studenta gymnázia na základě rozboru informačních požadavků čtenářů školní knihovny Gymnázia Příbram, Legionářů 402 v letech 2010 – 2015. Porovnává požadavky středoškolských pedagogů na práci studentů s informačními zdroji a s požadavky danými mezinárodní normou pro citování informačních zdrojů a tvorbu bibliografických referencí. V aplikační části zpracovává, realizuje a vyhodnocuje ukázkovou lekci pro vzdělávací oblast člověk a společnost na téma informační zdroje pro historický seminář, citační etika. Lekce je určena pro studenty středních škol, obsahuje výkladovou část, ve které studenty seznamuje se způsobem, jak rychle vyhledat, hodnotit a použít informační zdroje. Seznamuje studenty se způsoby citování použitých zdrojů a zabývá se otázkou citační etiky a důsledků jejího porušení. Druhá část lekce je navržena jako cvičení na vylepšení a procvičení vyhledávacích strategií studentů, hodnocení zdrojů a tvorby citačních záznamů, vyhledaných dokumentů, které mají praktické použití při vypracovávání maturitních otázek z předmětu historie.

This bachelor thesis brings a case study focusing on better integration of the activities of school libraries in an educational process and prepares a draft suggesting how to implement the knowledge in the area of Information and Library Studies into the framework education plan for high schools. The case study relates to the library of Gymnasium Příbram, Legionářů 402. The work has a theoretical part developing policies and work possibilities of school libraries within their schools. In the application Part it processes, implements, and evaluates the example lesson for the educational area Man and Society on the topic of information sources

for historical seminary, citation ethics. It is the level of literacy of children on the basis of the findings of international surveys PISA and IALS. Analyzes technical, spatial and personal capacities involvement of school libraries in the education of students. Analysis framework educational plan for the student competence grammar sets that are consistent with the content of information literacy standards. Detects the status of the information needs of secondary school students based on analysis of information requests readers school library Gymnázia Příbram, Legionářů 402 in the years 2010 - 2015. It compares the demands of secondary school teachers on students' work with information sources and requirements stipulated by the international standard for citing sources of information and the creation of bibliographical references. The application of processes, implements, and evaluates the trial lesson for the educational area Man and Society on the topic of information sources for historical seminar, citation ethics. Lesson is designed for high school students, includes interpretive section in which acquaints students with a way to quickly locate, evaluate and use information resources. Introduces students to ways of quoting sources used and addresses the question of citation ethics and the consequences of its violation. The second part of the lesson is designed as an exercise to improve the practice of search strategies and student assessment of resources and the creation of citation records, found documents that have practical use when drafting the questions graduation from the course of history.

Obsah

1	Teoretická část.....	7
1.1	Proč by školní knihovny měly pronikat do vzdělávacích plánů škol.	7
1.2	Úroveň čtenářské gramotnosti českých dětí	9
1.3	Popis situace školních knihoven, jejich personálního a technického vybavení.....	11
1.3.1	Analýza stavu školních knihoven dle dotazníku Klubu školních knihoven SKIP ČR a statistik MŠMT ČR	13
1.3.2	Popis školní knihovny Gymnázia, Příbram, Legionářů 402.....	14
1.4	Definice informační gramotnosti a standardy informační gramotnosti studenta.....	16
1.5	Rámcový vzdělávací program, rozbor jeho struktury se zaměřením na části týkající se informačního vzdělávání	20
1.5.1	Klíčové kompetence	20
1.5.2	Vzdělávací oblasti a průřezová témata	21
1.6	Stav informačních potřeb studenta gymnázia na základě rozboru informačních požadavků čtenářů školní knihovny Gymnázia Příbram, Legionářů 402 v letech 2010 – 2015	22
1.6.1	Požadavky pedagogů na práci s informačními zdroji.....	24
1.6.2	Práce studentů s informačními zdroji v praxi.....	27
1.6.3	Citační paradox.....	28
2	Praktická část.....	29
2.1	Práce s informačními zdroji v předmětu Člověk a společnost	29
2.1.1	Obsah lekce, cíle a metody.....	29
2.1.2	Podpůrná prezentace k lekci.....	30
2.1.3	Cvičení zaměřené na podporu kritického přístupu k informačním zdrojům	40
2.1.4	Zadání cvičení	41
2.2	Zpráva o realizaci lekce v hodinách předmětu Člověk a společnost – Historický seminář pro 3. ročník gymnázia	42
3	Závěr.....	43
4	Soupis použité literatury.....	45
5	Seznam tabulek a obrazových materiálů:	48
6	Přílohy	49

1 Teoretická část

V první části práce se věnuje autorka zkoumání stavu školních knihoven, jejich možností technických i personálních. Klade si otázku, zda by knihovny a jejich zaměstnanci zasahovat do výuky na středních školách a za jakých podmínek. Mapuje služby, které školní knihovny v současnosti poskytují, a na příkladu Gymnázia, Příbram, Legionářů popíše informační potřeby a požadavky středoškolských studentů a pedagogů.

1.1 Proč by školní knihovny měly pronikat do vzdělávacích plánů škol.

Podle statistik Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR vykazuje v posledních pěti letech kolem čtyř tisíc základních, středních a vyšších odborných škol v České republice existenci školní knihovny jako své organizační složky. Ze stejných statistik lze vyčíst, že knihovny bývají dobře vybavené fondem i technikou¹. Na první pohled to vypadá jako velmi dobrá zpráva a dobrý základ pro vytvoření fungující kooperující sítě. Pokud toto číslo porovnáme s faktem, že obecních knihoven v ČR máme v kolem pěti tisíc², tvoří školní knihovny nevídaný potenciál.

Je proto s podivem, že takto rozsáhlá síť knihoven nehraje v rozvoji informačního vzdělávání větší roli. Situace školních knihoven základních, středních a vyšších odborných škol se liší od stavu vysokoškolských knihoven, které skrze své odborné organizace, jako je Asociace knihoven vysokých škol České republiky (dále jen AKVŠ) a Odborná komise pro informační vzdělávání a informační gramotnost na vysokých školách (dále jen IVIG), udávají směr vývoje, sledují situaci v zahraničí a reagují na nové potřeby tvorbou standardů a metodik. Důvodů, proč školní knihovny více nezasahují do vzdělávání čtenářů je několik a podrobněji se jim autorka bude věnovat v příští kapitole. Na samém začátku je třeba se zamyslet, jaká specifika s sebou nesou školní knihovny, zda a čím se liší od jiných typů

¹ Ve školním roce 2014/ 2015 vykazovalo MŠMT ČR celkem 3717 školních knihoven základních a středních škol, všech typů zřizovatelů.

² Přesný počet veřejných knihoven v ČR v roce 2014 je 5360. Čerpáno z publikace Kultura České republiky v číslech: vybrané údaje ze statistických šetření. Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, Praha, 2015, Dostupné z http://www.nipos-mk.cz/wp-content/uploads/2013/05/1_Kultura-v-%C4%8D%C3%ADslech_2015_web.pdf

knihoven a jak současné školní knihovny pracují. Samotná definice „školní“ se zaměřuje na základní vymezení funkce, a na otázku zřizovatele knihoven.

Normativní definice školní knihovny zní: *„Knihovna škol s nižším než třetím stupněm vzdělání, která slouží především žákům a pedagogům těchto škol. Stejně ale může sloužit i jako veřejná knihovna.“*³ Terminologický výklad dle TDKIV zní: *„Knihovna pro žáky a učitele na základní, střední nebo vyšší odborné škole, zřizovaná a udržovaná z rozpočtu školy. Jejím hlavním úkolem je informační a dokumentační zabezpečení vyučovacího procesu. Může mít dvě samostatné části - knihovnu učitelskou a žákovskou.*

Obě definice jsou přijatelné a platné, zároveň jsou obě bohužel příliš obecné a proto se v praxi pod pojem školní knihovna vejde široká škála knihoven, jejichž kvalita a vybavení jsou extrémně rozdílné a těžko srovnatelné. Vymezení úkolu zabezpečovat informačně a dokumentačně vyučovací proces je také poměrně široké a nekonkrétní a vzhledem k neexistenci standardů fungování školních knihoven je jen těžko kvalitu školních knihoven srovnávat. V kapitole 1.2.1 je různorodá kvalita knihoven popsána podrobněji, ale hned úvodem je třeba říci, že aby se školní knihovna mohla kvalitně podílet na vzdělávacím procesu školy, musí splňovat alespoň minimální parametry personálního a technického zabezpečení, kterému se věnuji níže v kapitole 1.2.

Vzhledem k velkému počtu školních knihoven, jenž je počtem takřka srovnatelný s počtem veřejných knihoven, by se mohlo zdát, že situace je ideální a vyhovující. Oproti veřejným knihovnám mají školní knihovny nespornou výhodu v tom, že poskytují služby malé a relativně homogenní skupině uživatelů. Už fakt, že obvykle sídlí přímo v budově školy, je výhodou pro komunikaci s žáky, studenty a učiteli školy. Přístup do informační sítě školy dává knihovníkovi možnost být dobře informován o dění ve vyučovacím procesu, knihovník má zároveň možnost rychle a efektivně informovat o všech akcích a činnostech knihovny. Dále může školní knihovník rozvíjet dlouhodobou spolupráci s vyučujícími a působit tak na rozvoj informační gramotnosti žáků a studentů intenzivněji a systematictěji než knihovníci dětských oddělení veřejných knihoven. U středních škol pak mají knihovníci možnost pracovat s faktem, že uživatelé školní knihovny jsou úzce vymezeni nejen oborem studia, ale i věkem a knihovník může tak tvořit fond knihovny a plánovat akce pro konkrétní skupinu čtenářů, které dobře zná. Ovšem přes tyto možnosti školních knihoven žáci a studenti českých škol vykazují v mezinárodním hodnocení podprůměrné výsledky právě

³ ČSN ISO 2789-1997:2.1.7 - ČSN ISO 2789. Norma je identická s ISO 2789:1991.

v oblastech čtenářské gramotnosti. Existuje zde tedy rozpor mezi počtem knihoven a efektivitou jejich činnosti.

1.2 Úroveň čtenářské gramotnosti českých dětí

Důležité údaje dokládající úroveň gramotnosti českých dětí lze čerpat z mezinárodního šetření čtenářské, matematické a přírodovědné gramotnosti patnáctiletých žáků PISA (Programme for International Student Assessment), které zahrnuje do svého testování i české žáky a studenty.

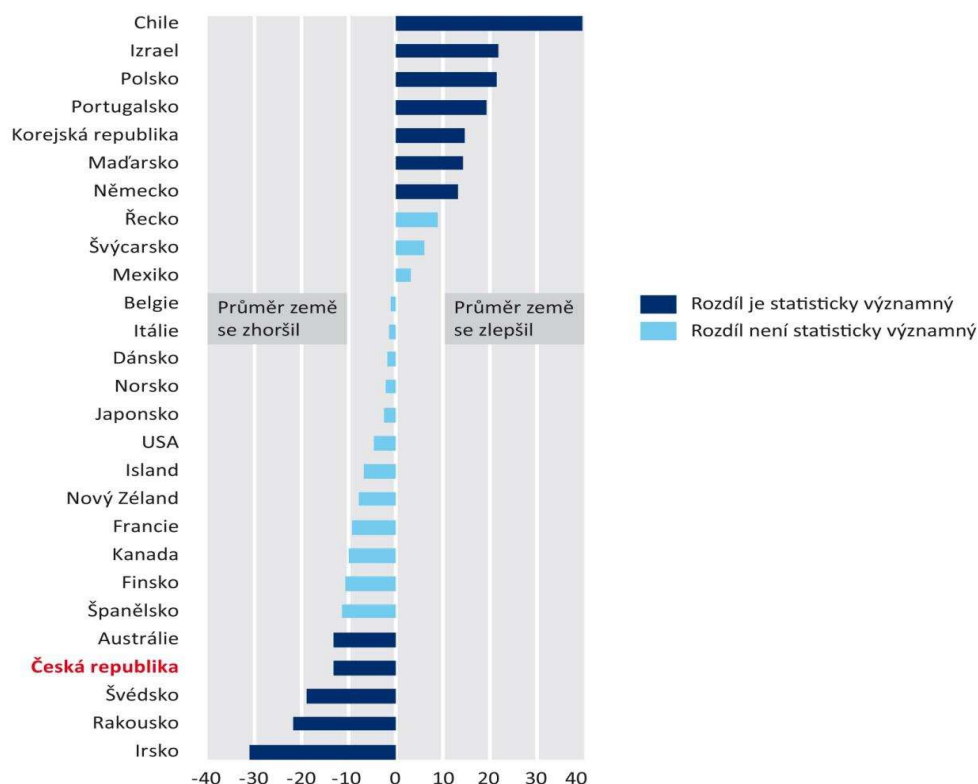
Pořádá ho Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) s cílem zjistit, zda si žáci na konci povinné školní docházky osvojili vědomosti, dovednosti a postoje, jež jsou nezbytné pro úspěšné uplatnění v životě. Předmětem zkoumání není to, jak žáci dokážou nabyté vědomosti reprodukovat, ale skutečnost, jak je dovedou využít v různých situacích co nejvíce se blížících běžnému životu.

Program probíhá v tříletých cyklech, přičemž v každém z šetření je věnována zvýšená pozornost jedné ze tří sledovaných oblastí – v roce 2000 a 2009 se zjišťovala především čtenářská gramotnost, v letech 2003 a 2012 matematická gramotnost a roku 2006 přírodovědná gramotnost.

Čtenářská gramotnost patnáctiletých žáků je měřena na základě testových úloh, které jsou orientovány na získávání informací z textu, na jejich interpretaci a jejich následnou využitelnost mimo vlastní text, například se jedná o hledání souvislostí mezi informacemi z textu a čtenářovou osobní znalostí světa nebo s informacemi z jiného zdroje. Čeští žáci mají největší problémy s posuzováním obsahu a formy textu. Lépe na tom jsou s vyhledáváním informací v textu a jejich zpracováním, nicméně i v tom jsou podprůměrní. V České republice vzrostlo zastoupení žáků s nedostatečnou úrovní čtenářských kompetencí, kteří by mohli mít problémy při dalším studiu nebo při uplatnění na trhu práce. Podíl těchto žáků je nyní nad mezinárodním průměrem a činí 23 %. Srovnání výsledků z šetření v letech 2000 a 2009 ukazuje také nepříjemný fakt, že výsledky žáků se v čase zhoršují. (Palečková, Tomášek, Basl, 2010, str. 17)

ZMĚNY VE VÝSLEDČÍCH ZEMÍ OECD MEZI ROKY 2000 A 2009

(PISA 2009 – Čtenářská gramotnost)

Tab. č. 1 Změny ve výsledcích zemí OECD mezi roky 2000 a 2009 (zdroj: Ústav pro informace ve vzdělávání, 2010)

Další relevantní údaj, který ukazuje úroveň informační gramotnosti žáků v České republice, můžeme čerpat z výsledků mezinárodního testování ICILS, jež v roce 2013 proběhlo v rámci PISA. V šetření ICILS bylo v rámci počítačové a informační gramotnosti definováno a zkoumáno celkem sedm oblastí:

- 1) používání počítačů jako takové,
- 2) získávání informací a jejich posuzování,
- 3) zacházení s informacemi,
- 4) přetváření informací,
- 5) vytváření informací
- 6) sdílení informací
- 7) bezpečné používání informací.

V tomto testování se české děti umístily na předních řebříčcích, obzvlášť úspěšné byly v úlohách zaměřených na práci s ICT, ovšem závěrečná zpráva konstatuje, že, *„Rapidní nárůst informačních zdrojů, které mají žáci v současné době k dispozici, klade nemalé nároky nejen na schopnost vyhledat, ale také posoudit velké množství informací z hlediska jejich relevance a věrohodnosti. Že mají žáci osmých ročníků nemalé rezervy, ukázala jejich malá úspěšnost při řešení úloh.“* (Basl, Boudová, Řezáčová, 2013, str.20)

Obě mezinárodní šetření ukazují nízkou informační gramotnost našich studentů a dokládají potřebu tuto situaci výrazně změnit. V dokumentu Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy ČR s názvem Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy ČR na roky 2015 – 2020 je konkrétně zmiňována potřeba rozvoje kompetence žáků v oblasti práce s informacemi.

„Ve vzdělávací oblasti je také v budoucím období nutné posoudit efektivitu současných forem vzdělávání v souvislosti s technologickým nástupem sdílení informací a soustředit se na rozvoj výukových technologií, které umožní zpřístupnit vzdělávaným relevantní informace. Zapojení moderních technologií do vyučování, rozvoj kompetencí žáků v oblasti práce s informacemi, s digitálními technologiemi a také rozvoj inforatického myšlení žáků tak, aby měli možnost uplatnění v informační společnosti v průběhu celého života je cílem Strategie digitálního vzdělávání do roku 2020“

Na takové změně se školní knihovny mohou podílet, ba dokonce by podle mého názoru v ideálním případě mohly tento podíl realizovat přímo ve výukovém procesu školy. Vzhledem ke stavu školních knihoven v České republice obecně to však v současnosti bohužel není vždy možné.

1.3 Popis situace školních knihoven, jejich personálního a technického vybavení

Existence školních knihoven není zakotvena v žádném platném zákoně. Předpis č. 257/2001 Sb. Zákon o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon) ve výčtu druhů knihoven školní knihovny nezmiňuje. Obecně bychom mohli školní knihovny řadit do základních knihoven. Nevyhovující pro školní knihovny je ale celkové vyznění zákona, který kvalifikuje knihovnu jako místo, kde jsou způsobem zaručujícím rovný přístup všem bez rozdílu poskytovány veřejné knihovnické a informační služby vymezené tímto zákonem, a které je zapsáno v evidenci knihoven. Tomuto základnímu vymezení totiž školní knihovny, tak jak v současnosti fungují, nemohou

dostát. Ve výjimečných případech knihovna může splnit požadavky pro evidenci knihoven Ministerstva kultury ČR, z nichž nejproblematictější je rovný přístup všem bez rozdílu, tak, aby se na knihovnu vztahovala platná legislativa i podpora; ale takových knihoven je z celkového počtu školních knihoven pouze 1,2 %.⁴

Ostatní školní knihovny se tak mohou řídit Doporučením MŠMT ČR k činnosti a funkci školní knihovny na základních a středních školách, které ovšem není právně závazné a nezakládá nárok právnických osob vykonávajících činnost škol a školských zařízení na navýšení finančních prostředků.

Cílem doporučení MŠMT ČR je poskytnout metodickou podporu a pomoc v oblasti činnosti školních knihoven a současně poskytnout základní informace související s vedením školní knihovny. Text poskytuje všechny potřebné informace a doporučení při zřizování školní knihovny a specifikuje potřebné materiální, technické i personální vybavení.

Ve článku 2 jsou vyjmenovány úkoly knihovny. Mimo činností jako vytváření informačního fondu a vedení základní evidence knihovních dokumentů a uživatelů článek 2 zmiňuje i úkoly jako realizace aktivit na podporu čtenářství a podílení se na rozvoji čtenářské gramotnosti žáků či vypracovávání programu rozvoje čtenářské a informační gramotnosti žáků, který je součástí školního vzdělávacího programu, a podílení se na jeho realizaci.

Tyto body by knihovna samozřejmě byla schopna při doporučeném personálním i technickém vybavení realizovat. Problém je tedy v tom, že školám se doposud nepodařilo úroveň školních knihoven posunout na tuto doporučenou a nutnou úroveň. K tomuto závěru je možné dojít na základě rozboru výsledků dotazníkového šetření z roku 2011, který se týkal zjištění reálného stavu školních knihoven.

⁴ Údaj je odvozen jako poměr celkového počtu školních knihoven v roce 2015 (3.717) a počtu školních knihoven evidovaných na MK ČR jako základní knihovny k 1. 3. 2016 (44).

1.3.1 Analýza stavu školních knihoven dle dotazníku Klubu školních knihoven SKIP ČR a statistik MŠMT ČR

V roce 2011 provedl Klub školních knihoven SKIP dotazníkový průzkum na zjištění stavu a potřeb školních knihoven, kterého se z 1500 obeslaných knihoven zúčastnilo 170 škol od základních po vyšší odborné školy.

Průzkum ilustruje nejen technické či personální zabezpečení knihoven, ale také jejich nedostatky a potřeby. U otázky č. 4 (Jaké typy služeb poskytujete?) se ukázalo, že naprostá většina se knihoven se orientuje na výpůjčky fondu, jež více než 95 % knihoven ale považuje za nedostatečný. Pouze v polovině případů jsou vybaveny počítači s připojením na internet a prostorem pro relaxaci. Další služby jako rešeršní, meziknihovní výpůjční služby, elektronické dodávání dokumentů, výukové pořady či besedy poskytuje jen 19% školních knihoven. Ve 47 % knihoven není zavedený automatizovaný knihovní systém, a v té části, kde automatizovaný knihovnický systém používají, se jedná převážně o (z mého pohledu) nedostatečný program Bakalář, aplikace Knihovny. Ten nedovoluje např. důležitou funkci sdílené katalogizace či revize. V kombinaci s faktem, že 82 % pracovníků knihovny nemá knihovnické vzdělání, dochází ve většině případů k situaci, kdy pracovník knihovny zápasí se zajišťováním běžného provozu a na další možné a žádoucí aktivity nemá dostatek času, prostředků, znalostí ani zkušeností.

Na otázku: „Jaký aktuální problém nyní v knihovně řešíte?“ knihovníci nejčastěji odpovídali: nedostatek financí na nákup nového fondu, nákup automatizovaný knihovnický systém a na platy pracovních sil, nedostatek četby ke státní maturitě, zastaralé informační technologie, nedostatek místa, nedostatek času na praktické knihovnické záležitosti (revize, inventarizace, členění fondu, evidence, tvorba a spravování webových stránek a pracovní zařazení knihovníka). Z toho vyplývá fakt, že školní knihovny jsou stále teprve na začátku a až na výjimky nemohou poskytovat srovnatelné služby jako knihovny veřejné, obecní či dokonce vysokoškolské. Tyto závěry potvrzuje i skutečnost, že školní knihovníci by nejčastěji potřebovali informace z oblastí: pomoc s mezinárodním desetinným tříděním, pravidly AACR 2, novinky z legislativy, zpracování fondu podle, vysvětlení základních knihovnických pojmů, praktické tipy na provoz knihovny, pracovní zařazením knihovníka, informace o možnosti získání financí na nákup fondu, upozornění na grantové a dotační programy (otázka č. 14 dotazníku).

Plnohodnotná spolupráce mezi knihovnou a vyučujícími ve školním vzdělávacím procesu je podle mého názoru možná pouze v případě, že knihovnu spravuje profesionální knihovník nejlépe s doplňujícím pedagogickým vzděláním a nikoliv učitel s knihovnickým kursem. V praxi je bohužel prozatím nejběžnější ten model, že knihovnické činnosti zastávají nadšenci z řad učitelů nejčastěji

českého jazyka, kteří nemají knihovnické vzdělání⁵ a pracují nad rámec svých povinností víceméně jen jako správci sbírek a dozor. Přes možný entuziasmus a odhodlání jim mohou chybět odborné knihovnické znalosti a dovednosti, které by mohli nabídnout uživatelům. Situace v prostorovém, technickém a personálním vybavení školních knihoven se v budoucích letech nebude dle autorky nijak zásadně měnit k lepšímu. Dohad staví na faktu, že Koncepce rozvoje knihoven ČR na léta 2010 – 2015 ve svém textu vůbec existenci školních knihoven nezmiňovala. Přípravovaná Koncepce rozvoje knihoven na roky 2016-2020 v návrhu k připomínkování, který byl představen dubnu tohoto roku, sice zmiňuje jako možnou příležitost vývoje zapojení knihoven do systémů školního a mimoškolního vzdělávání, včetně celoživotního vzdělávání dospělých, rozvoj občanského vzdělávání, zvýšené požadavky na digitální gramotnost celé populace. Dále v textu ovšem také školní knihovny nezmiňuje a s aktivitami směrem k jejich rozvoji nepočítá.

Návrh na zlepšení situace školních knihoven obecně ale není obsahem této práce. Pro potřeby této bakalářské práce byl zvolen příklad Gymnázia Příbram, Legionářů 402, kde od roku 2009 funguje školní knihovna a studovna, jež svým vybavením a personálním zajištěním může plnit všechny funkce knihovny včetně začlenění do výuky.

1.3.2 Popis školní knihovny Gymnázia, Příbram, Legionářů 402

Školní knihovna a studovna byla zřízena na Gymnáziu Příbram, Legionářů 402 v roce 2009 a v současné době funguje jako celotýdenní provoz od pondělí do pátku s jedním profesionálním knihovníkem na plný úvazek. Knihovna je organizační součástí gymnázia, jehož zřizovatelem je Krajský úřad Středočeského kraje. Knihovna je evidována na Ministerstvu kultury ČR jako základní knihovna. Přestože zvládá naplňování všech povinností pro evidenci knihovny, včetně veřejné informační služby, jak je stanoví zákon (knihovní), není tento status pro školní knihovnu ideální ani praktický. Komplikací je už jen základní fakt poskytování služeb veřejnosti, neboť knihovna sídlí v budově školy, a návštěvy čtenářů z řad veřejnosti jsou v rozporu se zákonem 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, který v § 29, odst. 2 ukládá škole povinnost ochránit zdraví a bezpečnost žáků a studentů školy. V rámci této povinnosti se škola snaží minimalizovat pohyb cizích osob po budovách školy. Důvodem její registrace byla snaha o

⁵ Dle výše zmiňované statistiky MŠMT ČR pracovalo z počtu 4.848 zaměstnanců školních knihoven pouze 321 profesionálních knihovníků, tj. 6,62 %.

rozšíření nabízených služeb, připojení se ke grantovým a dotačním pobídkám a účast v odborných organizacích.

roční přírůstek fondu	722 knih a AV dokumentů
celkem stav fondu k 31. 12. 2015	12.003 knih. Jednotek
v ceně	1.294.045,- Kč
počet návštěvníků s absenční výpůjčkou	1902
počet výpůjček	30454
z toho periodik	686
meziknihovní výpůjční služby	4

Tab. č. 2. Statistika knihovny Gymnázia, Příbram, Legionářů za rok 2015 (zdroj: autorka)

Knihovna, jako modelová pro tvorbu a prezentaci byla vybrána proto, že technickým i personálním vybavením odpovídá standardu doporučenému MŠMT ČR pro školní knihovny. V rámci své činnosti důležitým způsobem zasahuje do výuky a lze tak navrhnout lekci s ohledem na návaznost programů a lekcí již realizovaných.

Úplný výčet aktivit, jež jsou realizovány přímo ve výuce s popisem obsahu je součástí přílohy této práce, zde jen krátký přehled:

- a) lekce **Informační bezpečnost pro primu, tercii a 1. ročníky** v rozsahu 2 vyučujících hodin, zařazeno do předmětu Výchova ke zdraví, Informační výchova a technologie.
- b) lekce **Služby knihoven pro 1. ročníky** v rozsahu 1 vyučující hodiny, zařazeno do předmětu Informační výchova a technologie.
- c) lekce **Služby knihoven pro primu** v rozsahu 1 vyučující hodiny, zařazeno do předmětu Český jazyk a literatura.
- d) lekce **Dokumenty a slovníky pro 1. ročníky**, v rozsahu 1 – 2 vyučující hodiny, zařazeno do předmětu Český jazyk a literatura.

e) lekce **Čtenářské dílny pro primu, sekundu, tercii a kvartu** v rozsahu 10 vyučujících hodin, zařazeno do předmětu Český jazyk a literatura.

Školní knihovna má také za úkol organizovat tematické literární odpoledne, čtenářské dílny, výstavy, maratony čtení, výstavy, autorská čtení a další jednorázové akce, zaměřené na četbu a tvorbu literatury. Nejužší spolupráce školní knihovna navázala na předměty český jazyk a literatura a informační výchovy a technologie. V těchto předmětech kooperuje s vyučujícími ve výuce témat, která mají cíl zvyšování informační gramotnosti studentů.

1.4 Definice informační gramotnosti a standardy informační gramotnosti studenta

Obsah pojmu informační gramotnost různé oborové organizace definují různě.

Terminologický slovník TDKIV vysvětluje tento pojem jako schopnost jednotlivce prostřednictvím dostupných informačních metod a technologií vyhledávat, zpracovávat, vyhodnocovat a využívat informace. Česká státní norma ISO 5127 – 2003 sděluje totéž v minimalizované formě, tedy že *„informační gramotnost je uvědomění si potenciálu informací a souvisejících zdrojů, a schopnost tyto zdroje využívat.“*

Jiná definice informační gramotnosti, jak ji vysvětluje organizace ALA (American Library Association) a která byla zveřejněna v roce 1989 ve zprávě Komise pro informační gramotnost, zní: *„K dosažení informační gramotnosti musí být jedinec schopen rozeznat, kdy potřebuje informace, a umět je vyhledat, vyhodnotit a efektivně využít. Informačně gramotní lidé se naučili, jak se učit. Vědí, jak postupovat, protože znají uspořádání znalostí i to, jak je možné informace vyhledat a využít je tak, aby je mohli upotřebit další. Jsou to lidé připravení na celoživotní vzdělávání, protože vždy dokážou najít informace potřebné k určitému rozhodnutí či k vyřešení daného úkolu.“*

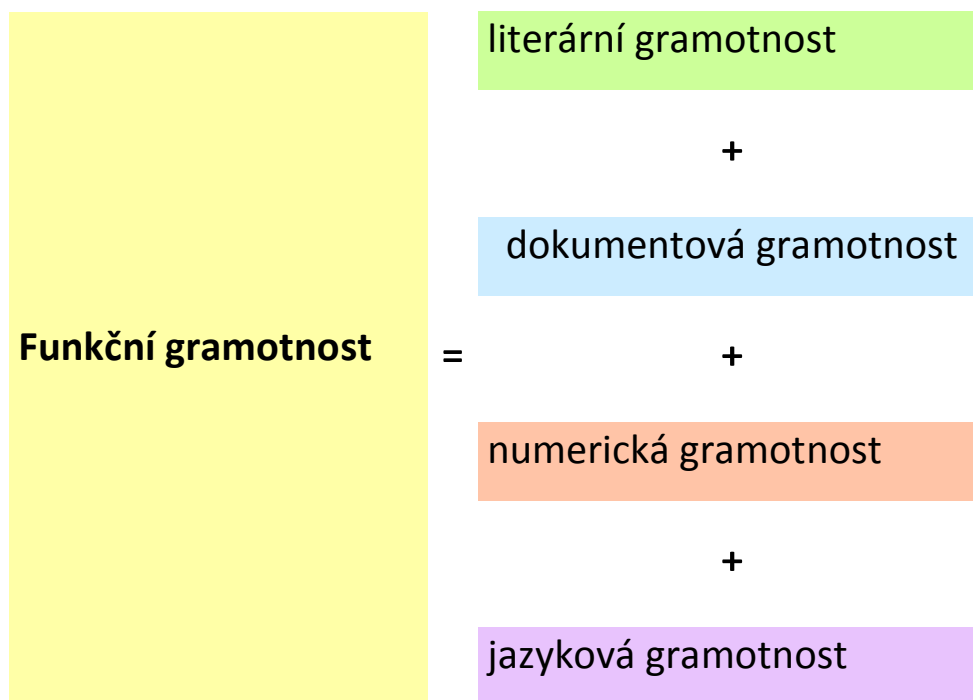
Tuto definici lze doplnit o etický aspekt, například dle Britské knihovnické organizace CILIP se definuje informační gramotnost jako *„schopnost uvědomit si, kdy a proč informaci potřebujeme, kde ji můžeme nalézt, jak ji zhodnotit, využít a dále šířit etickým způsobem“*.

Právě důraz na využití a šíření informací etickým způsobem se jeví při práci se středoškolskými studenty důležitým. Tato definice zahrnuje několik schopností a dovedností (kompetencí). Být informačně gramotný znamená získat znalost a pochopení:

- informačních potřeb
- dostupných informačních zdrojů
- způsobů, jak vyhledávat informace
- potřeby hodnotit výsledky vyhledávání
- způsobu práce s výsledky jejich využití
- etiky a odpovědnosti při užívání informací
- způsobu komunikace a sdílení získaných zjištění a znalostí
- vedení a spravování získaných výsledků a zjištění.

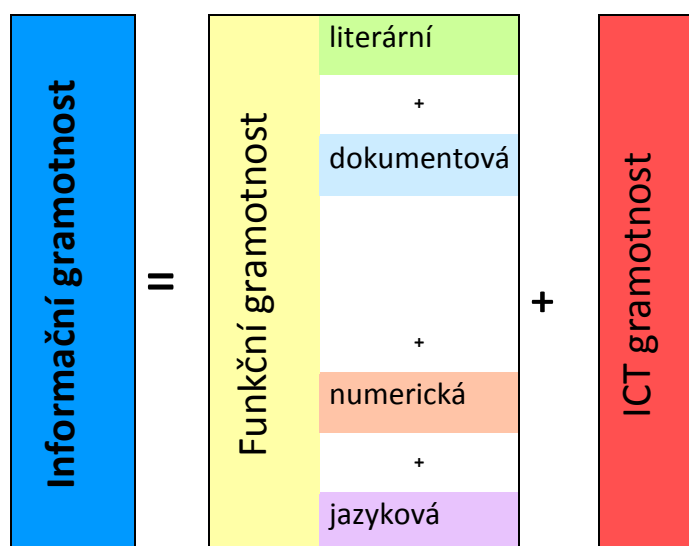
Pojem informační gramotnosti je možné dále strukturovat. Uvést můžeme vymezení informační gramotnosti tak, jak bylo definováno v rámci výzkumů IALS/SIALS, které uvádějí pojem funkční gramotnost, do níž je možno zahrnout literární gramotnost, dokumentovou gramotnost a gramotnost numerickou.

Definici funkční gramotnosti lze vyjádřit i pomocí rovnice takto:

Tab. č. 3 Rovnice funkční gramotnosti (zdroj: autorka)

Funkční gramotnost je pojem, který v sobě soustřeďuje všechny kompetence a znalosti jedince při nakládání s informací. Literární gramotnost zahrnuje např. nalezení informace v textu, porovnání a rozpoznání platnosti podmínek, skládání informací, propojování apod. Dokumentová gramotnost zahrnuje např. vyplnění dotazníku, připojení informace k relevantní části dokumentu, vyhledávání ve více položkách, práci se synonymy, podmínkami apod. Numerická gramotnost zahrnuje numerické operace. Jazyková gramotnost zahrnuje nejen schopnost používat mateřský jazyk, ale také jazyky cizí. V tomto pojetí termín počítačová gramotnost (nebo ICT gramotnost), tedy schopnost používat informační a komunikační technologie je chápán jako základ pro rozvoj funkční gramotnosti, ale netvoří samostatnou část gramotnosti, neboť počítač je zde chápán pouze jako jeden z nástrojů. Tento vztah by se tedy dal graficky vyjádřit takto:

Tab. č. 4. Struktura obsahu pojmu informační gramotnost (zdroj: autorka)

Pokud tedy chápeme pojem informační gramotnosti jako schopnost jedince nakládat s informacemi, můžeme definovat úroveň těchto schopností a standardizovat, jaké schopnosti a kompetence konkrétně do pojmu zahrnujeme.

The American Association of School Librarians (AASL) v roce 1998 definoval devět standardů, které by mohly být využity k popisu informačně gramotných studentů a definují vztah informační gramotnosti vzhledem k samostatnému učení a sociální odpovědnosti pod názvem *Information Literacy Standards for Student Learning*

1. Student, který je informačně gramotný, přistupuje k informacím **účinně a efektivně**.
2. Student, který je informačně gramotný, vyhodnocuje informace **kriticky a kompetentně**.
3. Student, který je informačně gramotný, používá informace **přesně a tvořivě**.
4. Student, který je informačně gramotný, **sleduje** informace týkající se **osobních zájmů**.
5. Student, který je informačně gramotný, **oceňuje literaturu** a další tvůrčí projevy informací.
Student, který je informačně gramotný, usiluje o **preciznost** v oblasti **vyhledávání informací a**
6. **vytváření** znalostí.
Student, který pozitivně přispívá k fungování učící se komunity je informačně gramotný a **uznává**
7. **důležitost informací** demokratické společnosti.
Student, který pozitivně přispívá k fungování učící se komunity a společnosti je informačně
8. gramotný a **praktikuje etické chování** ve vztahu k informacím a informačním technologiím.
9. Student, který je informačně gramotný, **spolupracuje** ve skupinách a **generuje** nové informace.

Jiný přístup k definici standardu informační gramotnosti zvolila Mezinárodní federace knihovnických asociací (IFLA); akcentuje v něm informační gramotnost jako nástroj pro efektivní učení. Asociace IFLA rozdělila standardy do třech základní částí informační gramotnosti. Sleduje tedy přístup k informacím, který by měl být efektivní a účinný. Přístupem se rozumí definice a členění informační potřeb a umístění informací. To znamená, že uživatel se rozhodl něco udělat pro nalezení informace, definuje informační potřebu, spouští proces vyhledávání, identifikuje a hodnotí potenciální zdroje informací, rozvíjí strategie vyhledávání, přistupuje k vybraným informačním zdrojům, vybírá a získává nalezené informace. Další sledovanou oblastí je hodnocení informace, které by mělo být kritické a kompetentní. Do hodnocení informací patří jak samotné hodnocení, tak i jejich organizace. Uživatel tedy analyzuje a zkoumá, získává informace, zobecňuje a interpretuje informace, vybírá informace, vyhodnotí správnost a relevanci získaných informací, pořadí a třídí informace, organizuje získané informace, určuje, které informace jsou nejlepší a nejužitečnější. Třetím sledovanou částí je použití informace, které by mělo být přesné a tvořivé. Předpokládá, že uživatel najde nové způsoby, jak komunikovat, prezentovat a využívat informace, aplikuje získané informace, přeměňuje znalosti v osobní znalost, prezentuje informace o produktu.

V roce 2008 vznikl projekt s názvem *Proměna středoškolských knihoven na pulzující informační centra*. Probíhal jako jeden z výstupů magisterského studia na Masarykově

univerzitě, v rámci oboru Informačních studií a knihovnictví. Realizován je J. Hošákovou, H. Kočí, Z. Nobilisovou, E. Slavíkovou a L. Vostalovou. Jedním z výstupů tohoto projektu mělo být i vytvoření standardu informační gramotnosti středoškolského studenta. Ten bohužel nebyl nikdy publikován, pouze představen na odborném semináři Informační vzdělávání ve veřejných knihovnách. Standardy IFLA svou formulací právě se zaměřením na efektivní učení nejvíce odpovídají potřebám pedagogického procesu při naplňování rámcového vzdělávacího plánu školy, kde jsou formulovány kompetence středoškolského studenta.

1.5 Rámcový vzdělávací program, rozbor jeho struktury se zaměřením na části týkající se informačního vzdělávání

Rámcové vzdělávací programy škol (RVP) jsou nástroje nového národního programu vzdělávání, který zajišťuje nový přístup k didaktice na všech vzdělávacích stupních českého školství. Od roku 2004 se jím řídí všechny školy v České republice na základě zákona č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Ve své práci budu zmiňovat systém rámcových vzdělávacích plánů (RVP) pro gymnaziální vzdělávání. Vzhledem k tomu, že školám tento systém dává velkou volnost při tvorbě i realizaci plánů (školy tak mohou vytvářet obsahy výuky dle vlastních potřeb a dle vlastních cílů), mohou se jednotlivé vyučované předměty lišit případ od případu. Proto se snažím ve své práci navrhnout takový způsob implementace knihovnických činností do RVP, který by byl použitelný pro co nejširší škálu gymnázií a středních škol.

1.5.1 Klíčové kompetence

Systém rámcového vzdělávacího plánu spočívá v tom, že specifikuje kompetence, které by si student gymnázia měl osvojit a strukturuje učivo do vzdělávacích oblastí, kterým by se školy měly věnovat. Klíčové kompetence představují soubor předpokládaných vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj jedince, jeho aktivní zapojení do společnosti a budoucí uplatnění v životě. Proces osvojování klíčových kompetencí nelze chápat jako ukončený, jedná se o proces celoživotní. Klíčové kompetence neexistují izolovaně, ale navzájem se prolínají a doplňují. V etapě gymnaziálního vzdělávání jsou za klíčové kompetence považovány:

- kompetence k učení,
- kompetence k řešení problémů,

- kompetence komunikativní,
- kompetence sociální a personální,
- kompetence občanské.

Ze souboru seznamu všech kompetencí členěných do výše zmiňovaných sekcí vybírám ty, které mají přímou souvislost s obsahem a náplní knihovnických činností na všech úrovních a k jejichž osvojování by knihovny mohly rozhodujícím způsobem přispět. Z **kompetencí k učení** bych zmínila především cíl, aby žák kriticky přistupoval k různým zdrojům informací, získané informace hodnotil z hlediska jejich věrohodnosti, zpracovával je a využíval ke svému studiu a dále aby žák efektivně získával poznatky a využíval k tomu různé strategie učení. Z **kompetencí k řešení problémů** jasně souvisí s tématem mé práce to, že žák by si měl ověřovat a kriticky interpretovat získané informace, pro své tvrzení nalézat důkazy a formulovat podložené závěry, dále prakticky ověřovat správnost metod zjišťování

Právě tyto dvě kompetence, které by si studenti měli osvojit, během studia na gymnáziu obsahově souhlasí se standardy informační gramotnosti, jak je definuje IFLA.

1.5.2 Vzdělávací oblasti a průřezová témata

Rámcový vzdělávací plán pro gymnázia dále vymezuje vzdělávací oblasti, do kterých je možno zahrnout vyučované předměty, a pak také průřezová témata, jež zasahují do několika oblastí a není možné je jednoduše vymezit. RVP pro gymnázia uvádí 8 vzdělávacích oblastí, což jsou:

- Jazyk a jazyková komunikace
- Matematika a její aplikace
- Člověk a příroda
- Člověk a společnost
- Člověk a svět práce
- Umění a kultura
- Člověk a zdraví
- Informatika a informační a komunikační technologie

Průřezová témata vyčleňuje takto:

- Osobnostní a sociální výchova
- Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech
- Multikulturní výchova
- Environmentální výchova
- Mediální výchova

RVP jsou pro školy jedním z nejdůležitějších dokumentů, závazných na několik let. Proto by bylo přínosné, kdyby už při jejich tvorbě vedení školy a pedagogický sbor spolupracovaly se školním knihovníkem, který by se podílel přímo na vytvoření té jeho části, jež by souvisela s širokou škálou činností školní knihovny. Taková situace bohužel je velmi vzácná a vyplývá částečně ze špatného personálního zabezpečení školních knihoven i z neexistence jednotné a detailní státní politiky Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR vůči školním knihovnám.

V USA a Velké Británii běžný model, kdy pozice školního knihovníka je zařazena jako „Teaching Librarian“, ve Francii jako „professeur documentaliste“ právě s ohledem na jeho vstupování do pedagogického procesu školy, v prostředí českých školních knihoven nemá obdobu. Český systém školství nepočítá s přímým zapojením knihovníků do pedagogického procesu. Tento fakt se odráží například v situaci, kdy pedagogické vysoké školy nenabízejí žádný studijní program pro profesionální knihovníky určený k získání úplného pedagogického vzdělání tak, jak je vyžadováno pro učitele středních škol. Pokud školy využívají služeb knihoven ať již vlastních školních či sítě veřejných knihoven, jedná se obvykle o izolované besedy nebo přednášky, na základě úsudku a volby vyučujících pedagogů, bez jasnější opory v tematických plánech.

1.6 Stav informačních potřeb studenta gymnázia na základě rozboru informačních požadavků čtenářů školní knihovny Gymnázia Příbram, Legionářů 402 v letech 2010 – 2015

Na Gymnáziu Příbram, Legionářů 402 studuje každoročně zhruba 600 studentů, ve školním roce 2015/2016 je to 595 studentů. Studium probíhá ve dvou cyklech – osmiletém a čtyřletém. Gymnáziem nemá specifické zaměření. Ve třetím ročníku respektive v septimě studenti volí ze

seznamu cca 30 předmětů, které v souhrnu odpovídají jejich zaměření a slouží k přípravě na vysokoškolská studia. Školní knihovna a studovna funguje ve své současné podobě, tak, jak je popsána v kapitole 1.3.2, na gymnáziu od roku 2009.

růměrný každoroční počet čtenářů z řad studentů odpovídá 70 % z celkového počtu studentů. Knihovna nevede statistiku četnosti rešeršních služeb, ale vzhledem k tomu, že všechny služby poskytují studentům i pedagogům já, jako jediná zaměstnankyně, mohu považovat odhadnuté počty za čísla úplná a relativně přesná. Ze sledovaných údajů (viz tabulka č.) jsou patrné jasné trendy v chování studentů při využívání služeb školní knihovny. Od roku 2009, kdy byla knihovna otevřena, stoupl počet všech výpůjček na celkovou hodnotu 30.454, z čehož naučná literatura tvoří valnou většinu (88 % oproti beletrii 12%), a to za rok 2015. Počet výpůjček periodik ovšem klesá na zhruba 700 z celkového počtu, přičemž mám na mysli tištěná periodika odborného zaměření. Společenské magazíny tvoří v nabídce knihovny jen zlomek a i ty se půjčují nejčastěji prezenční formou. Přístup do placených databází odborné literatury škola nemá.

Nejčastější požadavek studentů je tedy na odborné monografie, přičemž jejich ochota vyhledávat informace v tištěných odborných periodících je nízká. Kupodivu nemají zájem o pomoc při vyhledávání v přístupných elektronických zdrojích a o pomoc při jejich analýze, která by se prováděla z hlediska jejich relevance a použitelnosti pro jejich účel.

Novou službou od září roku 2015 je půjčování čteček a elektronických knih, které jsou v seznamu literatury ke státní maturitě z českého jazyka.

rok	registrovaní čtenáři	z toho čtenáři do 15 let	výpůjčky celkem	naučná literatura	beletrie	periodika	CD nosiče	jiné dokumenty
2010	400	75	13.762	12.121	775	837	27	2
2011	407	72	17.386	14.333	1.880	1.114	42	17
2012	348	66	22.758	19.305	2.156	1.112	167	18
2013	321	71	22.214	19.215	1.992	758	229	20
2014	317	46	43.243	34.032	2.739	1.098	338	36
2015	348	81	30.454	26.257	3.178	686	283	50

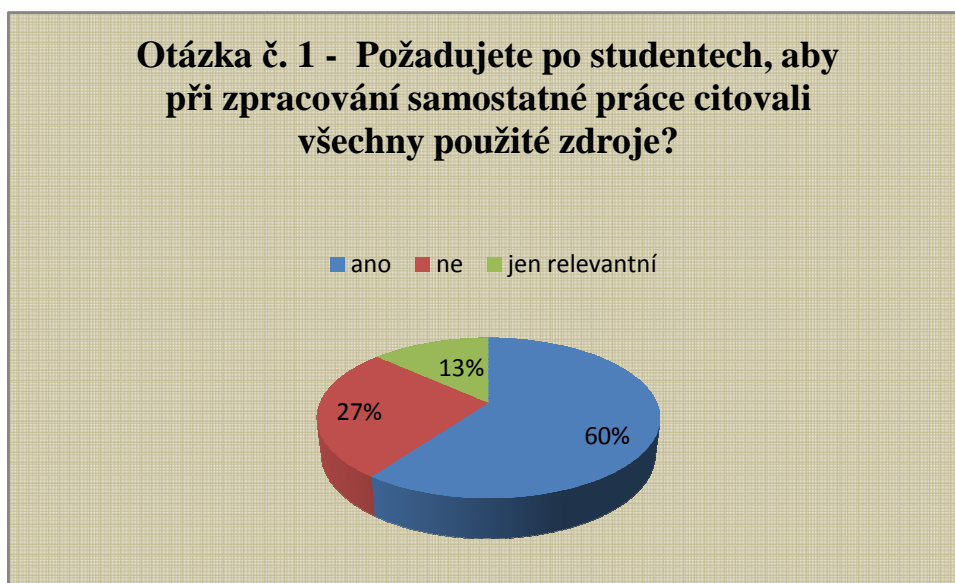
Tab. č. 5. Statistika výpůjček školní knihovny Gymnázia, Příbram (zdroj: Gymnázium, Příbram, Legionářů 402)

1.6.1 Požadavky pedagogů na práci s informačními zdroji

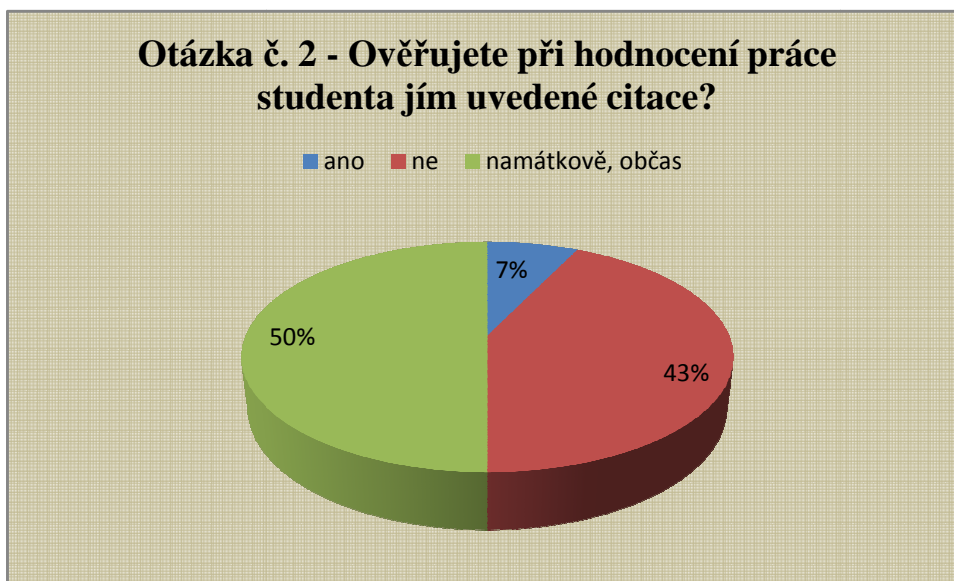
Protože škola sama nevytvořila jednotný standard formální úpravy odevzdávaných prací studentů, je na rozhodnutí každého jednotlivého vyučujícího, zda a jak důsledně bude po studentech vyžadovat správné a pravdivé citace použitých zdrojů. Pro potřeby práce bylo důležité zjistit aktuální a přesnější informaci o situaci v nárocích pedagogů školy, proto byl vyučujícím zaslán dotazník, ve kterém vyučující odpovídali na otázky:

- 1) Požadujete po studentech, aby při zpracování samostatné práce citovali všechny použité zdroje?
- 2) Ověřujete při hodnocení práce studenta jím uvedené citace?
- 3) Jaké typy informačních zdrojů považujete za vhodné pro práci středoškolského studenta? (Tištěné monografie, tištěná periodika, filmy, audionahrávky, elektronické dokumenty publikované on-line volně dostupné na internetu, webové stránky, periodiky v elektronické podobě)
- 4) Mají studenti při zadávání prací specifikovaná omezení pro práci se zdroji? (Např. nerecenzované zdroje, stáří informace, anonymní zdroje)

Osloveno bylo všech 39 vyučujících pedagogů školy, odpovědi zaslalo zpět 15 respondentů. Malý zájem o dotazník ze stran oslovených vyučujících je možné vysvětlit i tak, že učitelé nepovažují tuto kapitolu za aktuální téma a nepřisuzují mu velkou důležitost.

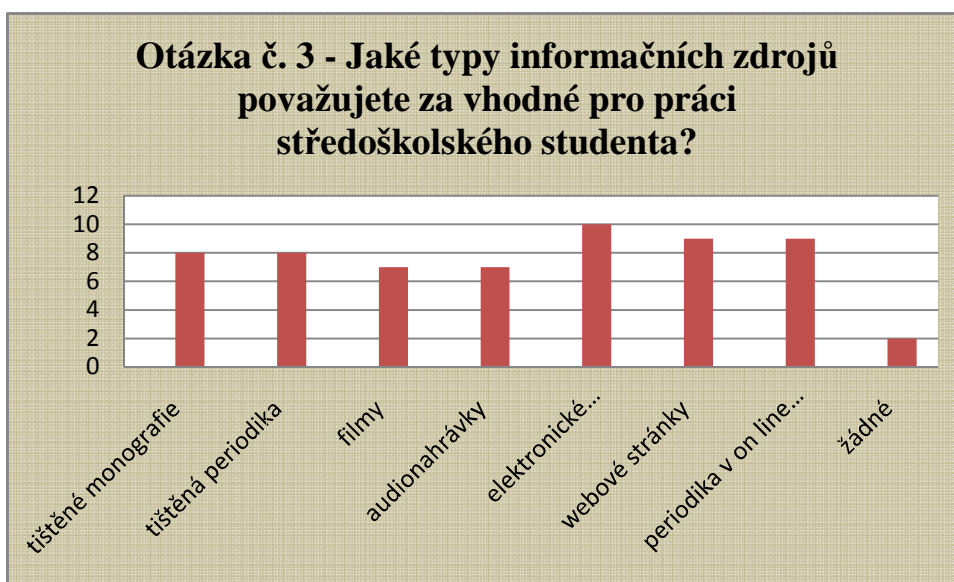

Graf č. 1 Výsledky dotazníkového průzkumu, otázka č. 1 (zdroj: autorka)

Graf č. 2 Výsledky dotazníkového průzkumu, otázka č. 2 (zdroj: autorka)

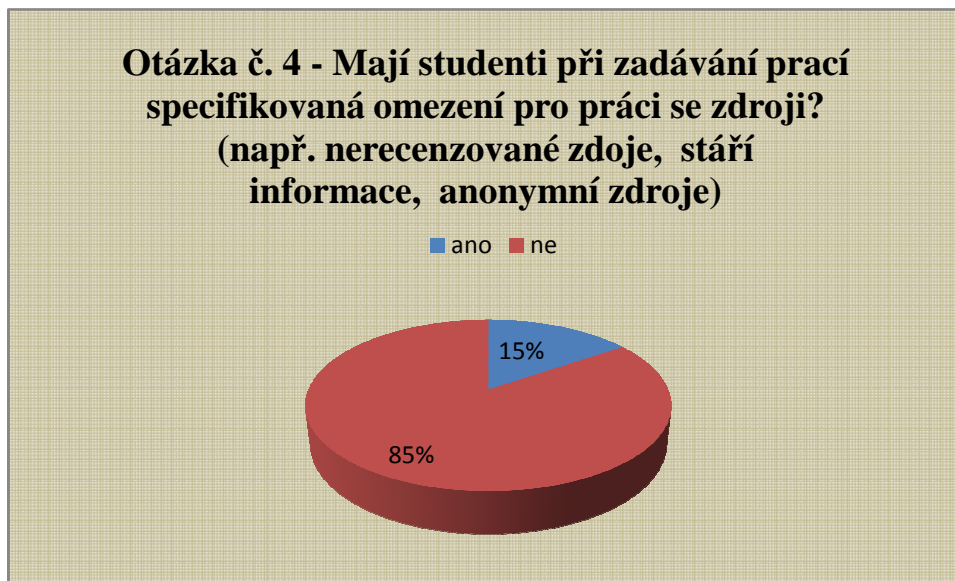
Z výsledků průzkumu se dá konstatovat, že zhruba šedesát procent respondentů požaduje citování použitých informačních zdrojů, ovšem jejich použití neověřuje, nebo pouze namátkově.

Graf č. 3 Výsledky dotazníkového průzkumu, otázka č. 3 (zdroj: autorka)

Většina respondentů považuje za vhodné zdroje pro práci studentů tištěné monografie a periodika a elektronické dokumenty on-line dostupné a webové stránky. Méně často

považují za dobrý informační zdroj filmové a audionahrávky. Jen dva vyučující odpověděli, že studenti nemusejí používat žádné z uvedených zdrojů.

Graf č. 4 Výsledky dotazníkového průzkumu, otázka č. 4 (zdroj: autorka)

Omezení při práci se zdroji ve většině učitelé nespecifikují, pouze v jedné případě učitel vylučuje použití anonymních zdrojů.

Z komentářů vyučujících k odpovědím je možné vysledovat následující trend: Přístup k práci s informačními zdroji se v požadavcích jednotlivých učitelů výrazně liší. V odpovědích jsem se setkala i s extrémními stanovisky, kdy učitelé po studentech nepožadovali žádné odkazy na zdroje. Vyučující cizích jazyků reagovali na dotazník odpovědí, že v jejich výuce otázku informačních zdrojů a citací dokumentů vůbec neřeší, s poukazem na to, že studenti nepoužívají jiné zdroje, než předepsané učebnice a žádné samostatné práce neodevzdávají.

Někteří pedagogové mají specifikované požadavky jak do minimálního počtu použitých zdrojů, tak typů dokumentů, které by studenti měli použít. Chaotická situace je ve vnímání elektronických dokumentů, kdy učitelé nestrukturují informační prameny dostupné on-line a všechny zahrnují pod pojem „informace z internetu“, ke kterým zaujímají stanovisko jako k jednotné skupině, k jednomu informačnímu zdroji. Jak vyplývá z komentářů k otázkám, učitelé nespecifikují žádná konkrétní omezení, jako je například zákaz anonymních zdrojů, ale požadují dle svých slov informace „jen z ověřených zdrojů, seriózní, určité úrovně“, aniž by blíže konkretizovali, jakým způsobem informace studenti

mají zdroje ověřovat. Co se týká rizik elektronických informačních zdrojů, objevila se v komentářích formulace, že studenti by je „měli znát sami“.

Pouze jeden vyučující vnímal situaci jako nedostatečně řešenou, nekoncepční s potřebou změny, dle jeho názoru by byla žádoucí přímo změna textu školního řádu, kde by mohla přibýt kapitola věnovaná požadavkům školy na citování zdrojů.

Výsledek šetření by tak bylo možné shrnout do teze, že učitelé Gymnázia Příbram mají povědomí o nutnosti citovat použité zdroje, ovšem formu citace a výběr informačních zdrojů nechávají pouze na výběru studenta. Část učitelů specifikuje své požadavky směrem ke „kvalitě, solidnosti a ověřenosti“ zdrojů, ale rozhodnutí, zda zdroj takovýmto vážným požadavkům vyhovuje, nechává na posouzení studenta.

Existuje zde však nepoměr v tom, jaké požadavky na znalosti v oblasti práce s informací je na studenty kladen v rámci středoškolského studia a jaké jsou na něj kladeny později jak v praxi, tak i v dalším studiu. V této tezi vychází autorka ze své praxe školní knihovnice na gymnáziu a hlavně z faktu, že v současné době není zpracována pedagogická metodika pro výuku v oblasti informačních služeb či práce s informací. Není specifikován standard informační gramotnosti středoškolského studenta podobně, jako je tomu v případě standardu pro vysokoškolského studenta.⁶

1.6.2 Práce studentů s informačními zdroji v praxi

Dalším důležitým zdrojem pro zjištění požadavků učitelů na kvalitu práce se zdroji v samostatných pracích studentů jsou práce studentů samotné. Rozborem dvaceti seminárních prací studentů 3. ročníků ze dvou různých předmětů (český jazyk a literatura a biologie) bylo možné vysledovat, že všechny práce mají přiložený seznam použité literatury, kde citace tištěných zdrojů odpovídají normě a jsou víceméně v pořádku. Elektronické zdroje on-line dostupné studenti v seznamu uvádějí, ale v naprosto nedostatečné formě pouhým okopírováním hypertextového odkazu bez dalších náležitostí. Jiné zdroje studenti nepoužívají nebo je neuvádějí. Studenti nepoužívají citace v textu a poznámky pod čarou pouze velmi omezeně.

⁶ Standardy informační gramotnosti vysokoškolského studenty. Odborná komise pro informační vzdělávání a informační gramotnost vysokoškolského studenta. Dostupné z <http://www.ivig.cz/standardy-student.html>

1.6.3 Citační paradox

Povědomí o autorských právech stoupá mezi pedagogy zejména zásluhou toho, že se stále častěji zapojují do grantových pobídek na tvorbu metodických a výukových materiálů hrazených v rámci strukturálních fondů Evropské unie operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost. V pravidlech čerpání těchto grantových pobídek je podmínka citací a vyřešených autorských práv na použité textové i obrazové materiály silně akcentována a pedagogové částečně přenášejí tyto podmínky i do požadavků na studenty. Vzhledem k malému povědomí o možnostech použití vhodných elektronických materiálů veřejně dostupných online je ale stále možné se setkat s požadavkem vyučujících, aby studenti pracovali pouze s tradičními dokumenty knižní povahy. Tento fakt znesnadňuje studentům práci v několika ohledech.

Prvním z nich je malá přístupnost knižních dokumentů v prostředí malého města, kdy požadavky na odborné monografie školní knihovna s malým rozpočtem na pořízování fondu nemůže zdaleka uspokojit. Ani spolupráce s Městskou knihovnou Jana Drdy nedokáže informační potřeby studentů naplnit. Přestože knihovna nabízí meziknihovní výpůjční službu, využívají jí převážně vyučující. Studenti obvykle nabízenou službu odmítají z důvodů časové tísně.

Další překážkou je fakt, že studenti samozřejmě informace dostupné na internetu používají, častokrát jako jediný a dostačující zdroj, ovšem uvést v práci je nemohou. Paradox tak nastává v okamžiku, kdy student požádá o pomoc s vyhledáním existující monografie, která vyšla na našem území v českém jazyce, její zápůjčku ale nežádá. Bibliografický záznam využije jen pro tvorbu „falešné citace“, přestože informace čerpal z dostupného elektronického zdroje, který však ve své práci zatají. Při vnějším pohledu vypadá práce nejen v pořádku, takže student je chválen za práci se zdroji, zatímco jeho reflexe citační etiky „dostává na frak“. Taková neblahá situace také vylučuje potřebnou a nutnou diskusi ve výuce, při které by studenti s pedagogy hodnotili vhodné elektronické zdroje a pokoušeli se je analyzovat. Problematické oblasti při práci s informací – relevance, původ a stáří informace, citační etika jsou oblasti, na které jsem se rozhodla zaměřit při přípravě lekce.

2 Praktická část

2.1 Práce s informačními zdroji v předmětu Člověk a společnost

Lekce je záměrně nazvána obecně Práce s informačními zdroji a je koncipována tak, že je možné ji s dílčími úpravami použít pro jakýkoli předmět, ve kterém studenti s informačními zdroji pracují. Při tvorbě lekce byla autorka primárně vedena představou, že důraz musí být hlavně na praktickém využití poznatků i na úkor teoretických vědomostí. V ideálním případě by si studenti měli odnést návyk posuzovat různé informační zdroje a v několika krátkých krocích rozpoznat relevanci a důvěryhodnost jakéhokoli informačního zdroje bez ohledu na jeho formu. Výchozími body byly požadavky RVP G na získání klíčových kompetencí, a to kompetence k učení a kompetence k řešení problémů.

2.1.1 Obsah lekce, cíle a metody

Jak je uvedeno v kapitole 1. 2. školní knihovna gymnázia již realizuje lekce informačního vzdělávání, které jsou začleněny do předmětu český jazyk a literatura, informační výchovy a technologie a v případě průřezového tématu informační bezpečnosti do předmětu výchova ke zdraví. Lekce je tedy navržena tak, aby ji bylo možno využít i v předmětech, jejichž učitelé se školní knihovnou spolupracují zatím jen okrajově nebo vůbec.

Cílem je procvičení činností, které vedou k naplnění standardu informační gramotnosti jako nástroje pro efektivní učení podle IFLA, a to konkrétně těchto: definování informační potřeby, spuštění procesu vyhledávání, identifikace a hodnocení potenciálního zdroje informací, rozvoj strategie vyhledávání, výběr a získávání nalezené informace, vyhodnocení správnosti a relevance získaných informací, pořádání a třídění informace, organizace získané informace.

Lekce kombinuje několik vyučovacích metod, základem je komplexní metoda kritického myšlení. V první fázi evokace problému používám aktivizační metodu diskusní, kdy studenti mají za úkol zamyslet se nad tím, zda a jaké strategie obvykle používají při vyhledávání a hodnocení informací potřebných ke svému studiu. Dále během řízeného brainstormingu studenti odhalují klady a zápory použití navykklých vyhledávacích postupů a strategií.

Cílem úvodní části je definování problematických oblastí. Následnou frontální výukou s pomocí prezentace by měl vyučující předložit možné řešení a představit nové možnosti. Na úvod, brainstorming a frontální výuku je třeba vyčlenit jednu vyučovací hodinu. Na následné cvičení a hodnocení výsledků pak následnou vyučovací hodinu. Druhou variantou je zadat cvičení jako domácí úkol a při příští vyučovací hodině se věnovat výstupům a hodnocení.

V rámci hodnocení by studenti měli formulovat, zda a jakým způsobem měly informace získané během výkladu a představení informačních zdrojů a způsobů citace vliv na jejich chování při řešení cvičení.

2.1.2 Podpůrná prezentace k lekci

Obr. 1 Prezentace na téma informační zdroje z oboru historie, citační etika (zdroj: autorka)

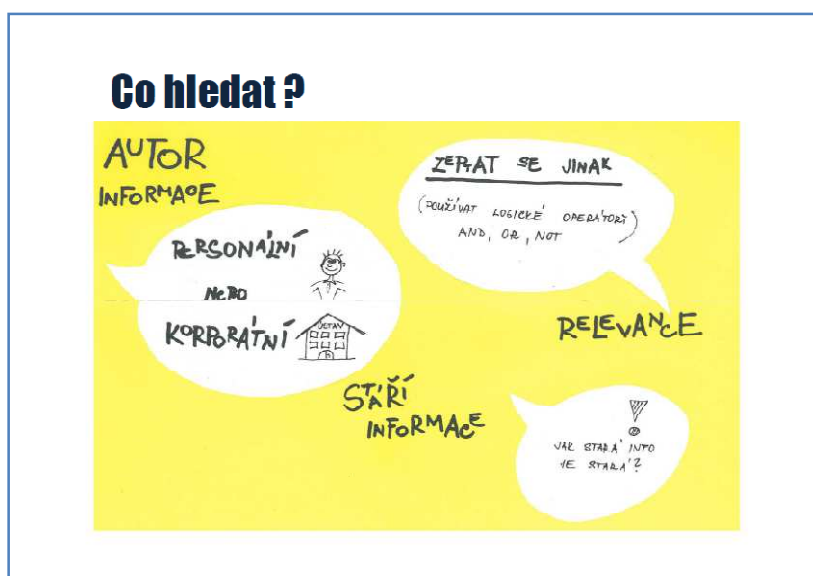
Při analýze vzdělávacího plánu Gymnázia Příbram se autorka zaměřila na otázku duševního vlastnictví, na etické otázky při práci s informacemi a na práci s informačními zdroji a na zjištění, zda tyto oblasti jsou v RVP G obsaženy a v jakém rozsahu.

Vzhledem k tomu, že duševnímu vlastnictví, legislativní aspekty, definice pojmu dílo a či fungování autorských práv konkrétněji se věnují studenti v hodinách společenských věd při studiu základů práva, kde témata probírají v širším rozsahu, než souvisí přímo s do oblastí

knihovnictví a informační vědy, zaměřuje se v prezentaci více na etickou stránku chování studentů při práci s informačními zdroji.

Ve smyslu zásad kritického myšlení byl úvod přednášky věnován evokaci problematiky, kdy si studenti měli uvědomit svou strategii vyhledávání, způsoby dosavadní práce s informačními zdroji, posuzovat, zda mají přístup k dostatečnému počtu zdrojů v dostatečné kvalitě. Tedy jaké zdroje jsou pro ně snadno a rychle dostupné. Též jakou důležitost práci se zdroji přisuzují v souvislosti s kvalitou odevzdané práce.

Dále se měli studenti za úkoly zamyslet, zda jejich obvyklé vyhledávací strategie s sebou nesou nějaká rizika, ať už co se týká obsahu vyhledaných informací, nebo rychlosti nalezení dostatečného množství informací k tématu prací.

Obr. 2 Prezentace na téma informační zdroje z oboru historie, citační etika (zdroj: autorka)

V této části prezentace se studenti seznamují se třemi základními otázkami, které by si měli položit, kdykoliv budou hledat jakékoliv informace ke svému studiu:

Našel jsem informaci, kterou jsem hledal?

Kdo je jejím autorem?

Jak je ta informace stará?

Cílem je vštípit studentům jednoduchý, ale fungující postup, který by eliminoval z jejich výběru ten druh informačních zdrojů, jenž by mohl být nepravdivý, chybný, zastaralý nebo nepřesný.

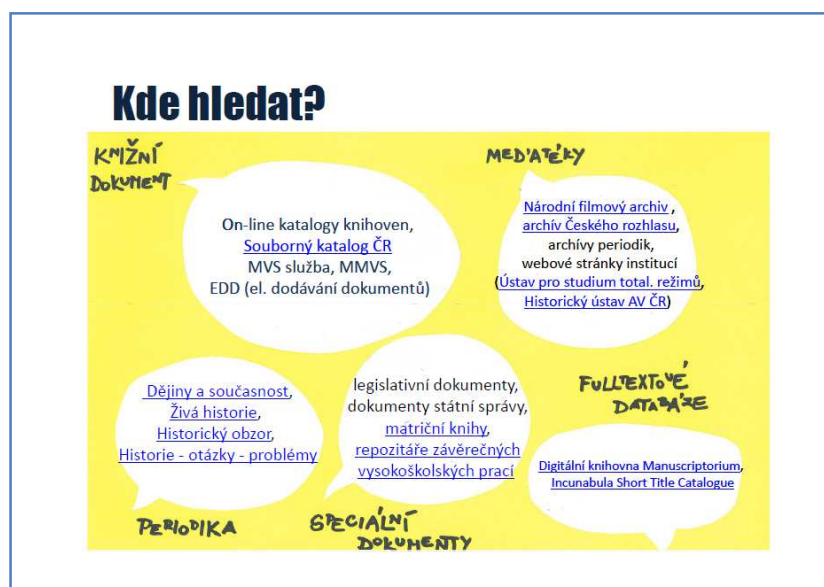
Vzhledem k přirozenému nedostatku dostatečného penza poznatků a znalostí studenta, který se s danou problematikou setkává častokrát poprvé a jeho úkolem je kompilace dostupných informací a vytvoření si znalostní základny pro další studia, je třeba, aby student mohl použít jednoduchý filtr, který je možné aplikovat na jakékoli hledání informací z kteréhokoliv oboru jeho studií. Tento systém tří otázek je možné aplikovat na jakoukoli formu informace, na všechny druhy dostupných dokumentů, včetně audio dokumentů, filmového či video záznamu. Při tvorbě pravidel byl výchozím bodem předpoklad, že pro úroveň středoškolského studenta je možné dohledat velké množství zdrojů v různé kvalitě a proto je možné nedůvěryhodné informační zdroje vyřadit z výběru a nahradit je dostatečným množstvím recenzovaných relevantních zdrojů.

První otázkou, kterou si studenti při práci se zdroji měli položit, bylo, zda je jejich obvyklý způsob vyhledávání informací dostatečný z pohledu efektivity a úspory času. V tomto ohledu by jim mohlo být nápomocno použití logických operátorů u většiny veřejně dostupných vyhledávačů, se kterými studenti obvykle pracují.

Dalším základním principem je použít informaci, u které lze dohledat autora textu. Anonymní příspěvky či příspěvky, kde autorství není zjevné, se doporučuje studentům ihned vyloučit. Studentům je vysvětlen rozdíl mezi autorstvím korporátním a personálním s uvedením příkladů. U posuzování autorství je studentům navrženo řídit se pravidlem, kdy korporátní autorství je z pohledu studenta věrohodnější než personální, neboť student jen těžko může odhadnout odbornou erudici autora, pokud tato erudice není popsána jako součást doslovu či anotace. V případě, kdy je autorem korporace, doporučuje se studentům vyhledat si doplňující informace o společnosti, ústavu či kolektivu z dostupných zdrojů.

Vzhledem k oblibě použití volně dostupných informací v elektronické podobě on-line dostupných v přednášce je akcentována právě potřeba zjišťování informací o informaci u elektronických zdrojů, kde právě autorství či stáří informace může být jen nesnadno dohledatelné.

V části prezentace, která se věnuje otázce stáří informace, se mají studenti zamýšlet nad možnými aspekty, které s sebou nese doba vzniku dokumentu. Cílem je uvědomit si existenci zastaralých informací a naučit studenty uvažovat při vyhledávání informací, zda doba vzniku informace je pro jeho účel důležitá a pokud ano, tak jakým způsobem. U zdrojů z oboru historie studenti pracují s dokumenty, jejichž vznik je možné datovat desítky i stovky let zpět, ale i u nich je možné uplatnit hledisko relevance a autorství. Dále je zmíněna u historických dokumentů potřeba hodnocení důvěryhodnosti informace z hlediska doby vzniku formou kritické analýzy, kdy student zahrne do hodnocení i společenské a historické konotace doby vzniku dokumentu, možné propagandistické zbarvení apod.

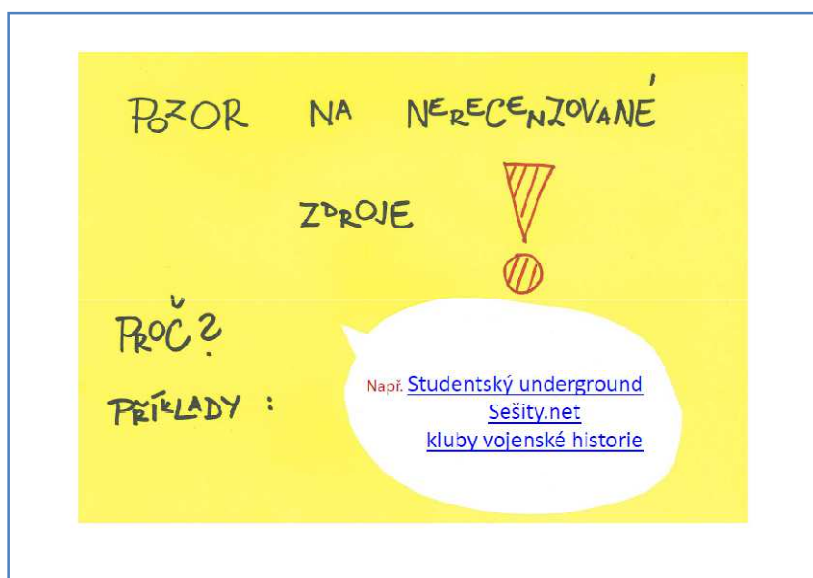

Obr. 3 Prezentace na téma informační zdroje z oboru historie, citační etika (zdroj: autorka)

V této části prezentace jsou studenti seznámeni s konkrétními informačními zdroji, které soustředí informace z oboru historie a které mohou ke svému studiu využít. Rozdělení dokumentů na pět oblastí je pragmatické a není důležité, aby si studenti vštípili typologii dokumentů. Rozdělení typů dokumentů se hlouběji zabývá lekce s názvem Encyklopedie a slovníky, kterou studenti absolvují v prvním ročníku studia na gymnáziu. Důraz je kladen na seznámení s konkrétními zdroji a způsoby, jak se k informacím z těchto zdrojů dostat. Cílem je, aby studenti rozšířili rádius používaných zdrojů o takové, které doposud neznali a nenapadla je možná souvislost se studiem oboru. Studentům jsou představeny zdroje, jež mají například podobu archivu audio záznamů, či filmových záznamů. Záměrem je obohatit studentovu představu o tom, co je to dokument a o informaci, že každý z typů dokumentů lze hodnotit z hlediska relevance, autorství a doby vzniku. Dále by se studenti měli seznámit s novými typy elektronických informačních zdrojů, jako jsou digitální knihovny či elektronické verze tištěných odborných časopisů a v neposlední řadě s možnostmi získávání dokumentů v tištěné podobě pomocí veřejné informační služby knihovny.

Informační zdroje z oboru historie jsou rozděleny na skupinu knižních dokumentů, periodik, mediátek, speciálních dokumentů a databází. U knižních dokumentů se výklad zaměřuje na seznámení s přístupem ke knižním dokumentům. To znamená hlavně se službami knihoven. Studenti jsou informováni o fungování katalogů knihoven na příkladu OPAC katalogu školní knihovny Gymnázia, Příbram. Dále je jim představen Souborný katalog ČR. Jsou informováni o možnosti meziknihovni výpůjční služby, mezinárodní výpůjční služby, a s možností elektronického dodávání dokumentů. V oblastech periodik je zahrnut výběr odborných časopisů, které školní knihovna má ve svém fondu.

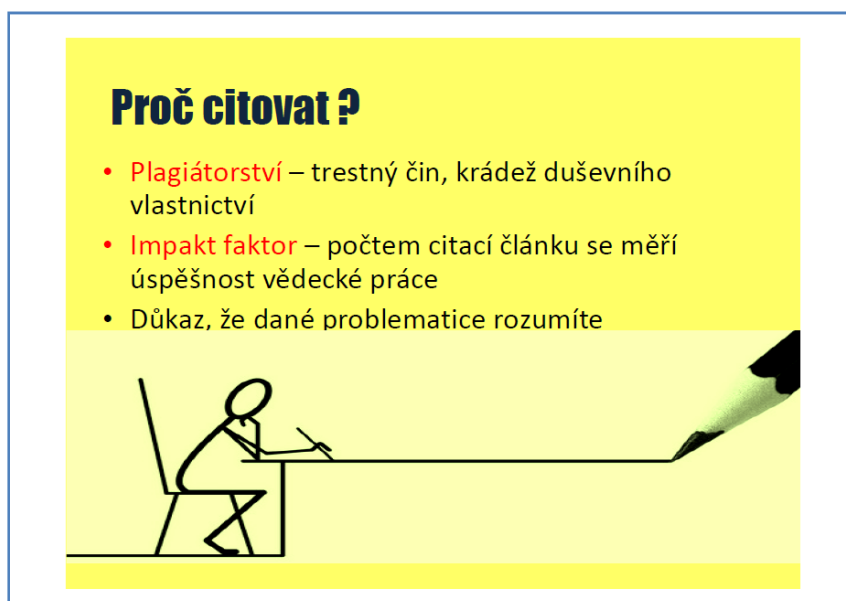
Představeny jsou periodika v tištěné i elektronické formě. Do skupiny mediáték jsou zahrnuty zdroje obsahující audiální a audiovizuální dokumenty. Zde je studentům zdůrazněno, že i filmový záznam, či rozhlasová reportáž mohou ve své práci použít a že i použití takového informačního zdroje je nutné zmínit. Dále jsou představeny webové stránky renomovaných vědeckých institucí, které obsahují různé typy recenzovaných dokumentů obsahujících informace vysoké relevance. Ze speciálních dokumentů jsou zmíněny matriční knihy a repozitáře závěrečných vysokoškolských prací. Důraz je kladen na uvědomění si potřeby častých aktualizací zdrojů, kontroly funkčnosti plně textových odkazů a sledování novinek v oblasti nových elektronických informačních zdrojů. Prezentace je koncipována univerzálně, tedy je možné použít ji ve všech odborných předmětech s nutností změny pouze u tohoto obrázku. Tato část přednášky je náročná na čas, protože jednotlivé odkazy na zdroje je ideální otevřít a seznámit alespoň obecně s obsahem zdroje a způsobem vyhledávání informací.

Obr. 4 Prezentace na téma informační zdroje z oboru historie, citační etika (zdroj: autorka)

Do rozhodovacího procesu, zda informační zdroj je či není důvěryhodný, autorka zahrnula ve své prezentaci i fakt, zda je zdroj recenzovaný, prošel redakcí nebo ne. Tento aspekt se ukázal při realizaci přednášky pro studenty nejasný a nesrozumitelný, jak je uvedeno níže v hodnocení realizace v kapitole 2. 2. Proto se v tomto bodu hlouběji zabývám systémem publikování odborných informací, vysvětlení pojmu redakce, redakční práce, recenze. Do opozice stavím zdroje, které procesem redakce neprocházejí a upozorňuji na výhody a nevýhody obou způsobů publikování. Vzhledem k potřebám středoškolského studenta doporučuji studentům vyhnout se nerecenzovaným zdrojům, neboť není v jejich silách obsah zdroje hodnotit z hlediska pravdivosti a relevance.

Zde je upozorněno na konkrétní webové stránky, které studenti rádi používají, aniž by se zamýšleli nad autorstvím příspěvků. U konkrétních případů spolu na stránkách hledáme údaj o autorovi stránek a na příkladu stránky Sešity.net se studenti spolu s vyučujícím zamýšlejí nad možnou erudicí příspěvků, kterými do systému přispívají sami studenti. Komplikovaným, i když oblíbeným zdrojem u studentů jsou stránky a příspěvky různých historických nadšenců, klubů vojenské historie apod. Snadné vyhledávání na stránkách těchto uskupení, jednoduchý jazyk a jednoduchá struktura zde publikovaných textů jsou pro studenty lákavou možností. Proto je zde kladen důraz na vysvětlení důležitosti redakční práce. Zde je dobré použít praktickou ukázkou, a porovnat strukturu odborného textu s laickým příspěvkem.

Obr. 5 Prezentace na téma informační zdroje z oboru historie, citační etika (zdroj: autorka)

Ve chvíli, kdy jsou studenti seznámeni s různými typy informačních zdrojů, lze navázat tím, že každý z těchto zdrojů je nutné uvést. Způsobu, jakým oznamujeme, že jsme čerpali z práce někoho jiného, se jmenuje citování. Nutné je vysvětlení otázky, proč citovat. V této fázi se studenti v diskusi sami snaží přijít na důvody, proč je nutné uvádět použité zdroje, jaké mohou být dopady nedodržování citační etiky. U studentů gymnázia lze při diskusi využít ambice studentů a apelovat na dodržování citační etiky i z pohledu budoucích autorů odborných a vědeckých textů. Vzhledem k tomu, že během svého středoškolského studia studenti obvykle důsledky neetického chování nepocítí, neboť, jak vyučující sami uvádějí, citované prameny u studentských prací až na výjimky nejsou nekontrolovány ani jinak ověřeny. Dále je studentům vysvětlen způsob hodnocení úspěšnosti odborných textů pomocí citačních rejstříků, seznámí se pojmem *impakt faktor*.

Co a jak citovat?

Citujeme **vše**, co použijeme!

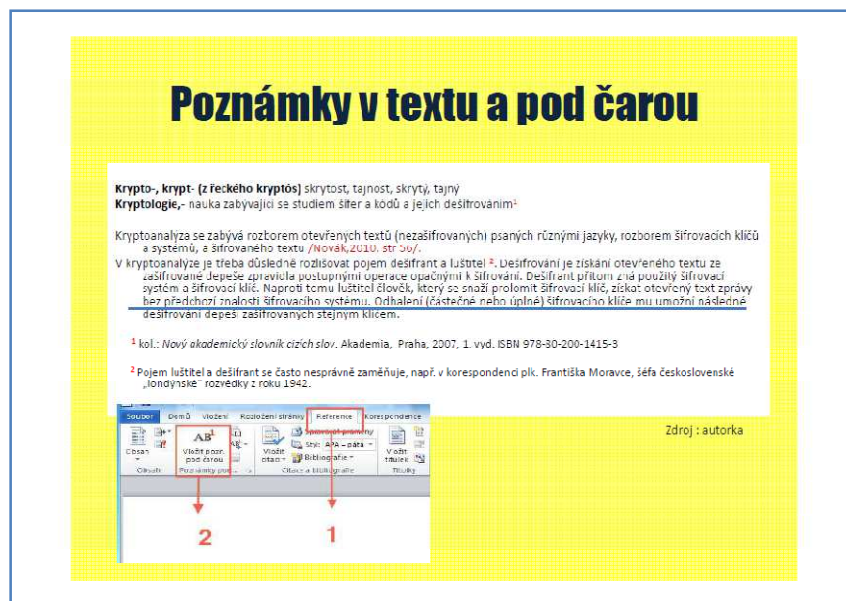
- POZNÁMKY V TEXTU
- POZNÁMKY POD ČAROU
- SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY,
OBRAZOVÝCH A
ZVUKOVÝCH
MATERIÁLŮ ...

Obr. 6 Prezentace na téma informační zdroje z oboru historie, citační etika (zdroj: autorka)

Z průzkumu citačního chování studentů vyplývá, že studenti mají problémy s vnímáním toho, co vše považujeme za dokument, dále s citováním speciálních, neknižních dokumentů a s označováním přímých citací v textu. Proto je těmto tématům věnována pozornost v části prezentace, kterou reprezentuje obrázek č. 6. Dle náhledu do seminárních prací, které studenti odevzdávají v rámci odborných seminářů a kde požadavek na citování zdrojů je podmínkou, je možné konstatovat, že studenti se omezují při citování zdrojů pouze na vytvoření seznamu použité literatury a do tohoto seznamu zahrnují obvykle jednu tištěnou monografii, u které lze pochybovat o tom, zda student z textu doopravdy čerpal, nebo se jedná o tzv. falešnou citaci viz kapitola 1.6.3., dále studenti uvádějí elektronické zdroje, ovšem nedostatečným způsobem a to tak, že pouze pod sebe okopírují odkaz zdroj, bez dalších informací, což nelze považovat za citační záznam. Způsob citování v textu nepoužívají vůbec a poznámky pod čarou naprosto výjimečně.

Uvedené způsoby citace vycházejí z mezinárodních norem ISO 690 a ISO 690-2. Dále je čerpáno z publikace Citování informačních zdrojů a tvorba bibliografických referencí podle mezinárodní normy ISO 690- 2010 ⁷ Důraz je kladen na nutnost citovat i ty zdroje, u kterých obvykle učitelé citace nevyžadují, jako jsou dokumenty v elektronické podobě, obrazové materiály, grafy a audiovizuální dokumenty. V další části jsou jednotlivé způsoby citování vysvětleny.

⁷ BRATKOVÁ, Eva. Citování informačních zdrojů a tvorba bibliografických referencí podle mezinárodní normy ISO 690 2010: Verze 1.0. Praha, Ústav informačních studií a knihovnictví FFUK: 2010.

Obr. 7 Prezentace na téma informační zdroje z oboru historie, citační etika (zdroj: autorka)

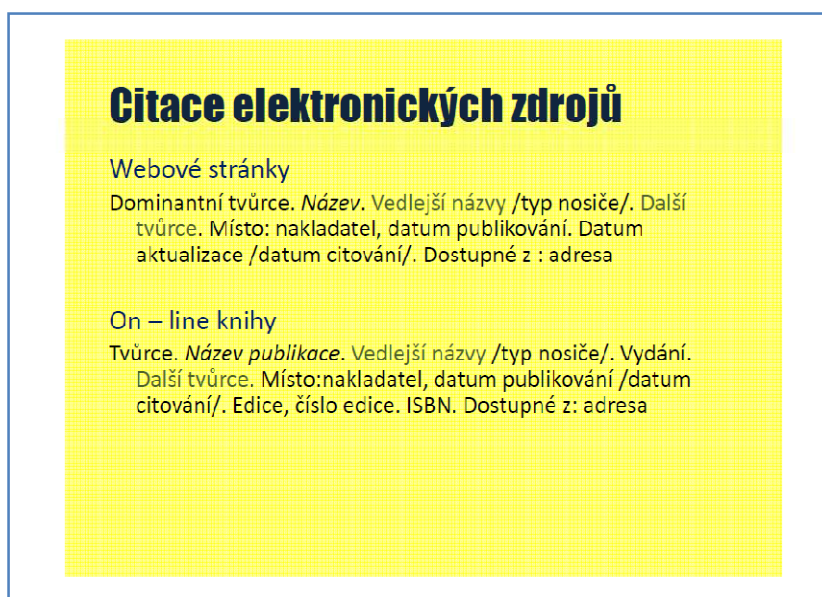
Na tomto místě se studenti seznámí se způsobem citování přímo v textu s tím, že celý zdroj je uveden v seznamu na konci práce. Je jim vysvětleno, v kterém případě je vhodné použít tento způsob citování, tedy v případě, kdy z textu použijeme celé odstavce či citujeme doslovně delší formulace. Vzhledem k tomu, že pro studenty gymnázia je tato prezentace prvním seznámením s oblastí citační etiky a měla by vést k vytvoření návyku s citacemi pracovat automaticky, bez ohledu na rozrůzněnost požadavků pedagogů na jejich kvalitu a rozsah, je důležité představit studentům všechny způsoby vedoucí k usnadnění práce studentů. Jednou z nich je i automatická tvorba poznámek pod čarou u textových editorů.

Obr. 8 Prezentace na téma informační zdroje z oboru historie, citační etika (zdroj: autorka)

Na obrázku č. 8 se věnujeme citačnímu záznamu. Zmíněna je Česká státní norma ISO 690. Pro potřeby studentů je zde představen zkrácený citační záznam, s nepovinnými údaji se neoperuje, pouze je zmíněna jejich existence a konkrétní situace, kdy je dobré uvádět i nepovinné údaje. Např. údaj o překladateli beletristického díla, obzvlášť pokud existuje překladů více a je možné je srovnat. Např. jako je tomu u překladů Shakespearových sonetů.

Studenti pracují s dokumentem v ruce. Citační údaje vyhledávají přímo v dokumentech, z fondu knihovny, seznámí se tak zároveň s pojmem tiráž či titulní strana, jsou upozorněni, že údaje je možné vyhledávat v celém dokumentu a pokud není uveden nebo jej například nelze z důvodů např. poničení dokumentu přečíst, lze použít další zdroje, např. vyhledat záznam knihy v katalogu knihovny. Představeny jsou i automatické generátory citací. Citace tištěných dokumentů, kdy jsou citační údaje snadno k dohledání, nekladou obvykle na studenty při vytváření velké nároky.

Obr. 9 Prezentace na téma informační zdroje z oboru historie, citační etika (zdroj: autorka)

Komplikovanější situace nastává u tvorby citačního záznamu elektronických zdrojů. Důvodem je někdy komplikovaná cesta k vyhledání všech potřebných údajů v dokumentu. Dalším komplikací může být fakt, že studenti mohou mít pocit, že uvádění údajů jako datum citování či datum publikování jsou údaje zbytečné, bez hlubšího smyslu. Tento názor lze ale během diskuse studentům vyvrátit, vysvětlit specifika zdroje a osvětlit historickou kontinuitu ukládání a zpracování informací s ohledem na pozdější vyhledávání. Zde lze použít i příklad

z praxe, kdy srovnáme záznam dokumentu v elektronické podobě tak jak jej studenti obvykle používají. Na příkladu tedy můžeme demonstrovat jak informačně přínosné je pro uživatele, pokud má k dispozici celý citační záznam el. dokumentu a ne jen odkaz na zdroj, který může brzy ztratit funkčnost.

Např:

<http://www.ustrcr.cz/cs/video-1969>

Ústav pro studium totalitních režimů. *Video 1969: „Tajné-Srpen 1969“* [online]. 2013-2015 [cit. 2016-04-20]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/cs/video-1969>

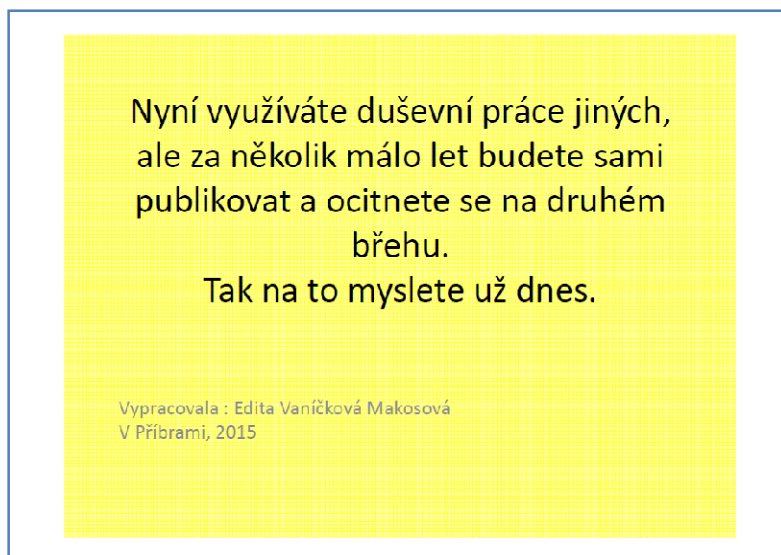
Příklady:

- NEJEZCHLEBOVÁ, Jana, ed. *Informační gramotnost: [kontinuita v práci školních knihoven]: sborník příspěvků z konference, konané 2. prosince 2004 v Moravské zemské knihovně*. 1. vyd. Brno: Moravská zemská knihovna, 2005. 155 s. ISBN 80-7051-160-5.
- *Centrum pro školní knihovny* [online]. Praha: Národní pedagogická knihovna, 2005- [cit. 2014-02-04]. Dostupné z: <http://www.npkk.cz/csk>.
- CARLSON, Chris and Ellen BROSNAHAN. *Guiding Students into Information Literacy: Strategies for Teachers and Teacher-Librarians*. Lanham, Md.: Scarecrow, 2009. ISBN 9780-810-85974-6.

Obr. 10 Presentace na téma informační zdroje z oboru historie, citační etika (zdroj: autorka)

U příkladů uvedených na obr. č. 10 mají studenti za úkol na základě analýzy citačního záznamu nalézt odpověď na otázky: Jaký typ dokumentu citační záznam reprezentuje? Je dokument v tištěné, nebo elektronické podobě? Kdy vznikl? Lze se záznamu vyčíst rozsah dokumentu?

Na záznamu v anglickém jazyce můžeme demonstrovat praktické důsledky faktu, že citační záznam používá mezinárodně platnou formu a tedy i ze záznamu v jazyce, který nemusíme ovládat lze vyčíst, co je název dokumentu, co je název periodika, zda je dokument tištěný nebo v elektronické podobě, kde byl vydán atd. pouze z pozice údaje v záznamu.

Obr. č. 11 Prezentace na téma informační zdroje z oboru historie, citační etika (zdroj: autorka)

Závěr přednášky je zakončen apelem na etické chování při práci s informacemi s důrazem na budoucí možnou kariéru studentů gymnázia, kdy jejich vlastní duševní práce může být vystavena důsledkům neetického chování. Zde je možné nechat studenty vyjádřit představu o jejich budoucím povolání a na základě konkrétních plánů demonstrovat možnost, že se oni sami stanou obětí podvodu či krádeže jejich vlastní duševní práce a v důsledku toho mohou být zasaženi jak psychickou tak i finanční újmou.

2.1.3 Cvičení zaměřené na podporu kritického přístupu k informačním zdrojům

Cvičení tvoří druhou část výukové lekce, následuje po teoretické části a časová dotace je 1 vyučovací hodina. Studenti mohou pracovat ve skupinách, maximálně trojčlenných, případně samostatně, pokud to technické možnosti dovolí. Na vypracování zadání studenti dostanou limit 25 minut. Ve zbytku času budou prezentovat ostatním své výsledky. V kapitole 1.6 se práce věnuje oblastem, ve kterých se studenti těžko orientují, případně se jim nevěnují vůbec. Během plnění úkolů by si studenti měli osvojit nový způsob uvažování o informačních zdrojích z pohledu kritické analýzy.

Cílem cvičení není, aby studenti dokázali hodnotit pravdivost informací – takovou ambici by cvičení ani nemělo mít. Tím, že budou spojovat obsahu zdroje s jeho autorem, producentem, stářím a že se budou rozhodovat, zda je dokument recenzovaný či nikoliv, by se ale měli naučit odhalit nedůvěryhodné zdroje. A zároveň by si tím způsobem měli zvýšit povědomí o citační etice a

autorských právech. Cvičení je zaměřeno na práci s otevřenými zdroji, publikovanými veřejně na internetu. Mělo by kopírovat obvyklé chování studentů jako uživatelů internetu.

Neklade si za cíl naučit studenty tvorbu rešerše, ani je nenutí pracovat s odbornými databázemi, jejichž vyhledávače kladou na tazatele již jisté odborné nároky na práci s logickými operátory. Naopak nutí studenty prohloubit navyklý způsob vyhledávání informací o soubor poznatků, které jsou v práci s informací základní a zásadní. Cvičení by nemělo působit, jako by bylo izolované od poznatků a znalostí, jež studenti získávají v předmětech humanitních či přírodovědných.

Naopak by mělo vhodnou formou podporovat studijní úsilí. Takový způsob by mohl spočívat například v navázání obsahu cvičení na tvorbu maturitních otázek či seminárních prací. V níže uvedeném případě je použit seznam témat k maturitě z dějepisu, které studenti vypracovávají již ve třetím a následně čtvrtém ročníku. Seznam jednotlivých témat je součástí přílohy. Tento seznam byl zvolen jako základ pro cvičení proto, že tematicky souvisí s předchozí lekcí a také z toho důvodu, že způsob názvů jednotlivých otázek je formulován tak obecně, že klade nároky na studenty při volbě klíčových slov.

2.1.4 Zadání cvičení

- 1) **Vyberte** ze seznamu okruhů k maturitě z dějepisu **jedno z témat**.
- 2) Zvolte tři vhodná **klíčová slova**, která téma charakterizují.
- 3) Najděte jejich ekvivalenty **v anglickém jazyce**.
- 4) Zadejte je do **internetového vyhledávače** jak v české verzi, tak v anglickém překladu (zvolte vyhledavač, který používáte obvykle)
- 5) Otevřete **pět prvních odkazů**, které vám k tématu vyhledavač nabídne, a zjistěte:
 - a) zda je nalezený zdroj **relevantní** k tématu
 - b) popište, o **jaký zdroj** se jedná
 - odkaz na primární zdroj
 - odkaz na sekundární dokument
 - odkaz na webové stránky instituce
 - open access
 - recenzovaný zdroj (prošel redakcí),
 - c) kdo je tvůrcem - **producentem** zdroje,
 - d) kdo je **autorem** zdroje,
 - e) jak je zdroj **starý**.
- 6) **Vytvořte citační záznam** na vyhledaný zdroj, pokud je relevantní.

K práci je možné použít všechny informační zdroje, které jsou v knihovně dostupné. Dílčím cílem cvičení je naučit studenty propojovat různé postupy při hledání informací. Například při tvorbě a překladu klíčových slov je možné použít elektronické aplikace překladačů, stejně jako tradiční slovníky z fondu knihovny. Studenti mohou pracovat s obsahy monografií a učebnic, které vyhledají pomocí on-line katalogu knihovny, případně se záznamy souborných katalogů.

2.2 Zpráva o realizaci lekce v hodinách předmětu Člověk a společnost – Historický seminář pro 3. ročník gymnázia

Lekce byla realizována v hodinách historického semináře, který navštěvují studenti 3. ročníků a septimy. Lekce proběhla v prostorách knihovny a studovny gymnázia, jež je vybavena osobními počítači s připojením na internet i wifi signálem v celém prostoru, dále projektorem a projekčním plátnem. Studenti během výkladu měli k dispozici dokumenty z fondu knihovny, se kterými pracovali.

Lekce byla rozdělena do dvou vyučujících hodin, kdy první část byla věnována prezentaci informačních zdrojů u oblasti historie a vysvětlení problematiky citační etiky. Výuka byla zahájena evokací problematiky, kdy se studenti zamýšleli nad svými návyky při vyhledávání informací a snažili se v řízené diskusi formulovat problémy, se kterými se při vyhledávání a při práci s informacemi obvykle potýkají. Studenti často zmiňovali velkou ztrátu času, kdy vyhledané příspěvky nejsou relevantní, nebo se problematiky týkají jen okrajově. Častým rizikem bylo velké množství dokumentů, které se sice problematiky týkaly přesně, ale při bližším zkoumání se ukázalo, že se jedná o výstupy studentů stejné úrovně vzdělání, které není možné použít. Dále se ukázalo, že studenti se nezabývají tvorbou klíčových slov, ale zadání práce do vyhledávače obvykle v tom tvaru, v jakém jim byl zadán vyučujícím. Např. „Jak se měnila móda a životní styl v meziválečném Československu?“ Další způsoby upřesňování dotazu obvykle nepoužívají, namátkově otevírají odkazy, které jim vyhledavač nabídne.

Frontální způsob výuky byl doplňován diskusí se studenty. Tento způsob, kdy se vyučující ptá studentů na jejich zkušenosti, zabránil ustrnutí činnosti na monotónní výklad teoretických poznatků. Novým poznatkem pro studenty bylo dělení zdrojů na recenzované a nerecenzované. Ukázalo se, většinou nemají představu o obsahu toho pojmu a nedokážou popsat rozdíl. Proto bylo nutné tomuto bodu věnovat více času, než bylo původně naplánováno. Druhá vyučovací hodina byla z větší části věnována cvičení, ve kterém studenti vyhledávali a hodnotili in formační zdroje. Vyučující knihovnice sledovala způsoby práce studentů, byla nápomocná v situaci, kdy student nevěděl, jak postupovat dál, pomáhala při řešení komplikovaných situací, kdy např. student nedokázal vyhledat dostatečné množství informací o zdroji.

Studenti pracovali samostatně a rychle pochopili zadání cvičení. Byli překvapeni výsledky a v rámci závěrečného hodnocení výstupů přiznávali, že jejich dosavadní způsob práce byl převážně intuitivní, že při hodnocení zdroje se řídili i ne zcela relevantními hledisky, jako je např. grafická kvalita zpracování zdroje. Někteří studenti znali a již dříve používali online dostupné citační generátory, pouze ale pro tvorbu citací tištěných zdrojů. Nyní je využili hlavně pro online dostupné elektronické zdroje. Studenti ocenili především možnost dalšího použití výstupu cvičení, neboť vyhledané informační zdroje budou tvořit základ jejich práce při zpracovávání maturitních otázek k předmětu dějepis.

Vyučující předmětu historický seminář, který byl přítomen celé lekci, ocenil i pro něj nové informace jak citovat nové typy dokumentů. Jeho nedůslednost při kontrole citací v pracích studentů vysvětlil vlastním nedostatkem informací o tom, jak by měl citační záznam elektronického dokumentu vypadat, a jaké údaje obsahovat. Zmínil riziko, že obsahová část lekce, která vyjmenovává informační zdroje pro obor historie, bude nutné průběžně aktualizovat. Z další diskuse, jak naložit s potřebou informovat studenty o nových informačních zdrojích vyplynul návrh další spolupráce, kdy by školní knihovník inicioval vznik rozcestníku ve virtuálním prostoru e-learningového programu, do kterého by vyučující humanitních oborů na gymnáziu přispívali novými návrhy na recenzované, aktuální informační zdroje. Takový rozcestník by spravoval školní knihovník a také by nastavil potřebnou formu prezentace zdroje.

3 Závěr

Základní a střední školy disponují knižními fondy, prostory i ICT technikou a budují knihovny a informační centra. Jejich potenciál ovšem nedokážou plně využít. Vzhledem k nízké informační gramotnosti českých studentů by školní knihovny měly více používat potenciálu daleko šířeji a snažit se proniknout do vzdělávacích plánů školy. Hlavní problém spatřuje autorka v nespolečnosti s profesionálními knihovnicemi, v nulové opoře v zákoně a z toho plynoucím komplikovaném přístupu k financím a vzdělávacím programům pro školní knihovnicemi. Zároveň je nutná změna nároků na knihovníka pracujícího ve školní knihovně směrem k jeho dalšímu vzdělávání a rozšíření spektra činností o přímou práci se studenty ve vyučování. To vše ovšem předpokládá změny v legislativě i vyšší angažovanost Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR v chápání knihovny jako „svojí“ instituce, která naplňuje cíle také tohoto resortu.

Školní knihovny v České republice mají velmi rozdílnou úroveň, avšak v případě, že zřizovatel knihovny je schopen při jejím provozu dostát všem doporučením na prostorové,

technické a personální vybavení knihovny, ta je pak schopna ovlivňovat kvalitu výuky na střední škole a napomáhat tak naplňování cílů, vytyčených v rámcovém vzdělávacím plánu školy. Kompetence, která knihovna svou činností pomáhá studentům docilovat, jsou kompetence k učení a k řešení problémů.

Jednou z oblastí, kde by školní knihovník mohl nabídnout škole větší odbornou erudici než pedagog, je oblast práce s informačními zdroji a dále oblast citační etiky. Zde by bylo možné pedagogům nabídnout spolupráci v podobě výuky přímo v knihovně, s pomocí fondů a zdrojů dostupných v knihovně. V tomto ohledu může školní knihovník působit směrem ke studentům, kteří by si měli osvojit základní návyky při práci s informacemi tak, aby studenti dokázali efektivně a účinně nalézt přístup k informacím, nalezené informace kriticky a kompetentně hodnotit a také informaci přesně a tvořivě využít. Systematicky zpracovaná metodika pro práci školních knihoven přímo ve vzdělávacím procesu školy není zpracována a ani v blízké budoucnosti se změna neočekává. Školní knihovny, které již svou činnost propojují s výukou školy, jsou tak odkázány na dílčí lekce, které izolovaně zpracovávají a používají ve výukovém procesu. V této práci prezentovaná lekce by měla napomoci školním knihovníkům v jejich praxi, bude nabídnuta ke sdílení a použití Klubu školních knihoven Svazu knihovníků a informačních pracovníků ČR a Centru školních knihoven Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského v Praze.

4 Soupis použité literatury

BASL, Josef. Simona BOUDOVÁ. Lucie ŘEZÁČOVÁ. *Národní zpráva šetření ICILS 2013: Počítačová a informační gramotnost českých žáků* [online]. Praha: Česká školní inspekce, 2014. [cit. 2015-06-04] Dostupné z <http://www.csicr.cz/html/ICILS2013-ShodyRozdily/flipviewerxpress.html>

BĚLOHRADSKÁ, Jitka. Školní knihovna – Informační centrum školy. *Učitelské listy : Nezávislý měsíčník*. 2005. 13(3), s. 15. ISSN 1210-7786

BISHOP, Kay. *Connecting Libraries with Classrooms: The Curricular Roles of the Media Specialist*, [online] 2nd ed., Linworth , 2011. ISBN-978-1-5988-4599-0. [cit. 2015-06-11] Dostupný z <http://www.abc-clio.com/product.aspx?isbn=9781598845990>.

BRATKOVÁ, Eva. *Citování informačních zdrojů a tvorba bibliografických referencí podle mezinárodní normy ISO 690 2010: Verze 1.0*. [online] Praha, Ústav informačních studií a knihovnictví FFUK: 2010.

ČERNÝ, Michal. K možnostem školních knihoven. *Proinflow* [online]. 5. 2. 2012 [cit. 2015-06-01]. ISSN 1804-2406. Dostupný z WWW: <http://www.inflow.cz/k-moznostem-skolnich-knihoven>.

Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) [online]. Praha : Národní knihovna České republiky, 2003- [cit. 2016-04-20]. Dostupné z WWW: <<http://aleph.nkp.cz/cze/ktid>>.

ČUMPLOVÁ, Ludmila. NEJEZCHLEBOVÁ, Jana. ŠVASTOVÁ, Zuzana. *Příručka pro školní knihovny jako studijní a informační centra na základních a středních školách*. [online] 1. vyd. Praha : ÚIV - NPKK, 2008. [cit. 2016-02-02] Dostupné z <http://npmk.cz/knihovna>

Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy ČR na roky 2015 – 2020. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Praha. [cit. 2015-02-04] Dostupné z <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/dlouhodoby-zamer-vzdelavani-a-rozvoje-vzdelavaci-soustavy-3>

DOMBROVSKÁ, Michaela. Hana LANDOVÁ a Ludmila TICHÁ: Informační gramotnost - teorie a praxe v ČR (Informationliteracy - theory and praxis in the Czech Republic); In: *Národní knihovna*. 2004, roč. 15, č. 1, s. 7-18. ISSN 1214-0678.

Doporučení MŠMT ČR k činnosti a funkci školní knihovny na základních a středních školách. [online] Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Praha. [cit. 2015-02-04] Dostupné z http://ipk.nkp.cz/docs/dopor_skolni_knihovny.pdf

HAMETOVÁ, Michaela. O školních knihovnách vážně... A co dál?. *Ikaros* [online], 2007, 11(12) [cit. 2014-02-05]. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://www.ikaros.cz/node/4433>.

HOUŠKA, Tomáš. Školní knihovna jako důležitý prvek vzdělávání. *Infocus*, 1996, 2(6/7), s. 124-125. ISSN 1211-0892.

KRPÁLEK, P. *Integrace informační vědy do systému výuky odborných předmětů*. 1. vyd. Praha: Institut vzdělávání a poradenství, 2006. ISBN 80-228-2389-4.

Kultura České republiky v číslech: vybrané údaje ze statistických šetření. [online] Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, Praha, 2015, [cit. 2015-02-04] Dostupné z http://www.nipos-mk.cz/wp-content/uploads/2013/05/1_Kultura-v-%C4%8D%C3%ADslech_2015_web.pdf

Koncepce rozvoje knihoven ČR na léta 2011-2015 včetně internetizace knihoven: Knihovny pro Evropu 2020. In: *Informace pro knihovny: Dokumenty a doporučení ÚKR ČR* [online]. Praha : Ministerstvo kultury ČR, 2012 [cit. 2016-04-05]. Dostupné z : http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=08_Spo/dokumenty_a_doporuceni_ukr.htm.

LAU, Jesús. Guidelines on Information Literacy for Lifelong Learning. [online] IFLA. 2005. [cit. 2016-12-05] Dostupné z <http://www.ifla.org/files/assets/information-literacy/publications/ifla-guidelines-en.pdf>

MEDKOVÁ, Milena. Didaktika informační výchovy na středních školách. [online] *Ikaros*. 2009, ročník 13, číslo 2. [cit. 201-12-05] Dostupné z <http://ikaros.coex.cz/didaktika-informacni-vychovy-na-strednich-skolach>

MULAČ, Michal. Funkční školní knihovna – mýtus, nebo realita?. *Ikaros* [online]. 2006, 10 (3) [cit. 2015-10-11]. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://www.ikaros.cz/node/3218>.

Návrh koncepce rozvoje knihoven na léta 2016 – 2020 s výhledem do roku 2025 . [online] In: *Ústřední knihovnická rada: Příprava Koncepce rozvoje knihoven ČR na léta 2016-2020* [cit. 2015-02-04] Dostupné z <http://ukr.knihovna.cz/priprava-koncepce-rozvoje-knihoven-cr-na-leta-2016-2020/>

NEJEZCHLEBOVÁ, Jana. Legislativní prostředí pro práci školní knihovny: zákony, normy, doporučení, standardy. *Knihovnický zpravodaj Vysočina*. [online] 2015, roč. 15, č 1. ISSN 1213-82311 [cit. 2015-02-04] Dostupné z <http://kzv.kkvysociny.cz/Default.aspx?id=449>

NEJEZCHLEBOVÁ, Jana, ed. *Informační gramotnost: [kontinuita v práci školních knihoven]: sborník příspěvků z konference, konané 2. prosince 2004 v Moravské zemské knihovně*. 1. vyd. Brno: Moravská zemská knihovna, 2005. 155 s. ISBN 80-7051-160-5.

NEJEZCHLEBOVÁ, Jana. Informační vzdělávání ve veřejných a školních knihovnách - nutná kontinuita. *Informační gramotnost: sborník příspěvků z konference, konané 21. a 22. listopadu 2007 v Moravské zemské knihovně*. Brno: Moravská zemská knihovna, Středisko služeb školám a Zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků Brno, 2008. s. 65-73. ISBN 978-80-7051-179-4.

PALEČKOVÁ, Jana. Vladislav TOMÁŠEK a Josef BASL. *Hlavní zjištění výzkumu.: PISA 2009: umíme ještě číst?*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 2010. [cit. 2015-04-08] Dostupné z <http://www.csicr.cz/getattachment/cz/O-nas/Mezinarodni-setreni-archiv/PISA/PISA-2009/narodni-zprava.pdf>

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia: RVP G. 1. vydání. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 1997. ISBN 978-80-87000-11-3

RAŠKOVÁ, Taťána. Změna myšlení - sisyfovská práce. *Informační gramotnost*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2003. s. 92-93. ISBN 80-7051-151-6.

Statistické ročenky školství – výkonové ukazatele. [online] Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, [cit. 2015-02-04] Dostupné z: <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>

Standardy informační gramotnosti vysokoškolského studenty. [online] Odborná komise pro informační vzdělávání a informační gramotnost vysokoškolského studenta. [cit. 2015-02-04] Dostupné z <http://www.ivig.cz/standardy-student.html>

Směrnice IFLA a UNESCO pro školní knihovny. 1. vyd. Brno: Moravská zemská knihovna, 2003. 36 s. ISBN 80-7051-152-4.

Školní knihovna ve vzdělávání a učení se pro každého: Manifest UNESCO o školních knihovnách. *Učitelství noviny*, 2000, **103**(30), s. 18. *ISSN*: 0139-5718.

WALTER, Carlene. What can teacher-librarians do to promote their work and the school library media program?: 50 ways to love your library-there should be more. *Teacher Librarian*. [online] 2008, vol. 36, no.2 [cit. 2015-02-04] *ISSN*14811782. Dostupný z: <http://search.proquest.com/docview/224885021?accountid=35514>

5 Seznam tabulek a obrazových materiálů:

Tab. č. 1 Změny ve výsledcích zemí OECD mezi roky 2000 a 2009 (zdroj: Ústav pro informace ve vzdělávání)

Tab. č. 2 Statistika knihovny Gymnázia, Příbram, Legionářů k 31. 12. 2015 (zdroj: autorka)

Tab. č. 3 Rovnice funkční gramotnosti (zdroj: autorka)

Tab. č. 5 Statistika výpůjček školní knihovny Gymnázia, Příbram (zdroj: Gymnázium, Příbram, Legionářů 402)

Graf č. 1 Výsledky dotazníkového průzkumu, otázka č. 1 (zdroj: autorka)

Graf č. 2 Výsledky dotazníkového průzkumu, otázka č. 2 (zdroj: autorka)

Graf č. 3 Výsledky dotazníkového průzkumu, otázka č. 3 (zdroj: autorka)

Graf č. 4 Výsledky dotazníkového průzkumu, otázka č. 4 (zdroj: autorka)

Obr. 1.- 11. Prezentace na téma informační zdroje z oboru historie, citační etika (zdroj: autorka)

Seznam zkratk:

ALA/ AASL	American Library Association (Americká knihovnická asociace)/ Americká asociace školních knihoven
AKVS	Asociace knihoven vysokých škol
CILIP	Chartered Institute of Library and Information Professionals (Institut knihovnických a informačních profesionálů)
IALS/SIALS	International Adult Literacy Survey/Second International Adult Literacy Survey (Mezinárodní průzkum gramotnosti dospělých)
IFLA	The International Federation of Library Associations (Mezinárodní federace knihovnických asociací)
IVIG	Odborná komise pro informační vzdělávání a informační gramotnost na vysokých školách
MŠMT ČR	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (Organisation for Economic Co-operation and Development)
PISA	Programme for International Student Assessment (Program mezinárodního srovnávání studentů)
RVP/ RVP G	Rámcový vzdělávací plán /Rámcový vzdělávací plán pro gymnázia
SKIP ČR	Svaz knihovníků a informačních pracovníků České republiky
TDKIV	Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy

6 Přílohy

Příloha č. 1 - Výčet aktivit, jež jsou realizovány ve školní knihovně Gymnázia, Příbram, Legionářů

Příloha č. 2 -Seznam okruhů k maturitě z dějepisu v historickém semináři ve školním roce
2015/2016